

tidsskrift.dk

Saxos berættelser om de danske vendertågen 1158-1185

Historisk Tidsskrift, Bind 14. række, 4 (1983)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_14rk_0004-PDF/hto_14rk_0004_78792.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=78792>

pdf genereret den : 28/5-2008

Saxos berättelser om de danska vendertågen 1158–1185

AV

CURT WEIBULL

I. Källorna till vendertågen

Åren omkring mitten av 1100-talet är i Danmark och Skåne en tronstridernas tid. Sven Estridsens sonsonsöner – Sven Eriksen, Erik Emunnes son, Knut Magnusen, Magnus Nielsens son, och Valdemar, Knut Lavards son – kämpade om kungamakten. År 1157 föll avgörandet. Knut Magnusen mördades vid blodgillet i Roskilde; Sven Eriksen blev ihjälslagen vid flykten från slaget på Grætheheden. Valdemar blev ensam Danmarks konung. Under hans och början av hans son och efterträdare Knut VI:s regering, åren 1157–1185, var vendertågen dominerande händelser i Danmark och Skåne.

Kunskapen om de danska vendertågen vilar, förutom på några korta annalnotiser, på nio källor. De är av olika slag och av olika värde. En av de äldsta är ett privilegium från påven Alexander III av den 4 november år 1168 eller 1169. Det är ställt till biskop Absalon i Roskilde. Från samme påve härrör ytterligare ett brev av betydelse i de danska vendertågens historia, ett skydds- och stadfästelsebrev för kyrkan i Roskilde av den 29 juni år 1180. Det är ställt till kyrkans dekan och kaniker.¹ Härtill kommer en något längre, samtida uppteckning i *Annales Magdeburgenses* och inskriften på den blyplatta, som funnits i kung Valdemars grav i S:t Bents kyrka i Ringsted.

De övriga fem källorna till de danska vendertågens historia härrör från historieskrivare. Fyra av dessa är till namn kända. Två är tyskar, Helmold och Arnold av Lübeck. Två är danskar, Sven Ågesen och Saxo. Den okände är en isländare, Knytlingasagans författare. Av de fem verk, som dessa historieskrivare efterlämnat, är Helmolds *Chronica slavorum* äldst. Dess första bok, som slutar i februari år 1164, är skriven mellan åren 1164 och 1167/68. Dess andra bok, som slutar i juni år 1171, är skriven omkring slutet av år 1172.² De fyra andra historieverken, Sven Ågesens *Historia regum Dacie*, Knytlingasagan, Saxos *Gesta*

¹ I äldre och även någon gång i nutida historieskrivning bygger författarna sin framställning även på två andra urkunder: den ena utställd av kejsar Fredrik Barbarossa den 3 januari 1170, den andra utställd av påven Alexander III den 20–24 mars 1178. Båda dessa urkunder är emellertid förfälskningsgar. Se härom Salis, K., *Die Schweriner Fälschungen*. *Archiv für Urkundenforschung*, I, s. 273.

² Helmold, *Chronica slavorum*, ed. Schmeidler, B., s. X.

danorum och Arnolds *Chronica slavorum*, härrör från åren eller årtiondena omkring år 1200. Knytlingasagan är visserligen nedskriven först under något av årtiondena efter år 1250, men återgår, i varje fall i sin huvuddel, på en nu förlorad källa, som varit använd av Saxo.³

Av författarna till de litterära källorna om de danska vendertågen är sålunda Helmold samtida med de tidigare danska vendertågen. Som en av sina källor åberopar han också i sitt företal »vad han själv lärt känna som ögonvittne». Sven Ågesen har enligt sina egna uppgifter deltagit i vendertågen åren 1184 och 1185. De tre andra litterära källornas författare är om inte samtida, dock så nära samtida med de senare vendertågen, att de haft möjlighet inhämta kunskap om dessa av deltagare i dem. Alla dessa fem historieskrivare har varit högt bildade män. Deras verk bär oförtydligt vittne härom.

De fem litterära källornas berättelser om de danska vendertågen är av mycket olika omfång. Sven Ågesens berättelse är liksom hela den senare delen av hans *Historia regum Dacie* kortfattad. Det samma gäller i viss mån de båda tyska källorna, Helmolds och Arnolds krönikor. Endast på vissa punkter ger de en något utförligare framställning. Avgjort utförligast är Knytlingasagan och Saxos *Gesta danorum*. Orsaken härtill är beträffande de fyra sistnämnda källorna att söka i vad som är dessa historieskrivares huvudämne. Helmold och Arnold skriver slavernas, vendernas, historia. Den tyska erövringen och kolonisationen av dessas land är ett av dessa båda historieskrivares huvudämne. De danska vendertågen är för dem av underordnad betydelse. Knytlingasagan och Saxo skriver däremot de danska kungarnas och hjältarnas historia och vendertågen var framför andra de stora händelserna under kung Valdemars och Knut VI:s regeringar. Denna skillnad mellan de tyska och de danska källorna framgår klart redan av antalet danska vendertåg, om vilka de berättar. Helmold omtalar endast fyra i kung Valdemars tid och Arnold ett obestämt antal under åren 1182–1184. Knytlingasagan berättar däremot om aderton danska vendertåg under året 1158–1185. Saxo känner än fler, inte mindre än tjugotvå under samma tid. Därutöver omtalar han, att ledung utbjöds två gånger utan att något vendertåg kom till stånd.

Knytlingasagans och Saxos vendertåg är påfallande många. Det torde inte vara uteslutet, men kan inte med någon säkerhet bevisas, att de båda historieverkens författare på fri hand tillskapat ett och annat vendertåg. Den muntliga traditionen om vendertågen var, som framgår av Saxos berättelser, mycket rik i Danmark. Vid fördelningen av denna på olika vendertåg kan ett nytt, i verkligheten inte existerande, lätteligen kommit att tilldiktats.

Av de fem litterära källorna till de danska vendertågens historia är fyra skrivna oberoende av varandra. Arnold av Lübeck har väl känt Helmolds krönika, men skriver om en annan tid och hans verk är en direkt fortsättning av Helmolds. Saxo ensam, vars *Gesta danorum* är föremål för denna undersökning, har känt och för sin vendertågens historia utnyttjat tre av sina föregångare, Helmolds og Sven

³ Curt Weibull, *Knytlingasagan och Saxo. Scandia*, 42, 1976, s. 5. Jag använder i denna uppsats och den här föreliggande ordet Knytlingasagan för att beteckna sagans förlorade, av Saxo utnyttjade källa, Ur-Knytlinga. Orsaken härtill är, att man inte med någon säkerhet kan i allo fastställa vad som tillhör Ur-Knytlinga eller vad som tillkommit, när sagan skrevs.

Ågesens verk samt Knytlingasagans nu förlorade källa, Ur-Knytlinga. Det sker med instämmande, men även med hävdande av en annan, stundom direkt motsatt uppfattning. Saxo har även känt och utnyttjat ett stort, för de andra källorna okänt källmaterial.⁴

II. Helmolds skildring av venderna och deras krigsföring

I ett kapitel av sin krönika ger Helmold en skildring av venderna.

Venderna är enligt den uppfattning, som Helmold här gör sig till målsman för, ett lågtstående, nära nog vilt folk, som är hemfallet åt avgudadyrkan. »Ännu i allra sista tid«, skriver Helmold, »har stråtröveri varit en så starkt inrotad vana, att venderna i grund och botten avstått från det goda, som följer med åkerbruk. All deras diktan och traktan går ut på fribyteri till sjöss. Sitt enda hopp sätter de till sina skepp; de räknar dem som sin största rikedom. De bryr sig inte heller om att bygga hus, hellre bygger de hyddor av kvistar till nödortfögt skydd mot oväder och regn. Var gång krig hotar, gömmer de i jorden sin tröskade säd, sitt guld, sitt silver och andra dyrbarheter; sina hustrur och småbarn gömmer de i förskansningar eller i skogar. Fienden kan sålunda inte få annat byte än deras hyddor och förlusten av dessa tar de lätt. Att danskarna anfaller dem med krig bekymrar dem inte det minsta, ja, fastmer tycker de, att det är en fröjd att slåss med dem«.¹

Tvivel kan näppeligen råda om att Helmold i detta kapitel överdriver vendernas låga kulturståndpunkt. Hans framställning har i varje fall inte generell giltighet. Helmold själv förråder detta redan när han talar om att venderna gömde sin tröskade säd i jorden. Han talar på andra ställen om deras boskap, om oxar och får. Venderna torde sålunda även ha bedrivit åkerbruk och boskapsskötsel. Helmold själv berättar även om att venderna haft borgar och befästa städer och inte bara hyddor. Han nämner Arkona, Dimin (Demmin), Dubin, Jumneta (Jomsborg), Woligost (Wolgast) och andra. Av vendernas befästa städer skildrar Saxo tre: Arkona, Karenz (Garz) och Stettin (Stitinum).

⁴ De senaste utförliga framställningarna av de danska vendertågen är Hans Olrik, Absalon I-II. København 1908, 1909; Eggert, O., Die Wenderzüge Waldemars I. und Knuts VI. von Dänemark nach Pommern und Mecklenburg und Den samme, Dänisch-Wendische Kämpfe in Pommern und Mecklenburg (1157-1200). Baltische Studien. N. F. XXIX, 1927 och XXX, 1928. Hans Olrik refererar och följer i det väsentliga Saxos framställning. Här och var reagerar han mot Saxos överdrifter och har inskott från Helmold och Knytlingasagan. Eggerts första uppsats är inriktad på källor, äldre framställningar, kronologi och ortnamn. För detta senare jfr Assman, E., Die Schauplätze der dänisch-wendischen Kämpfe in den Gewässern von Rügen. Baltische Studien, 43, s. 21. I den senare uppsatsen tillämpar Eggert i huvudsak samma metod som Hans Olrik.

Under 1900-talet har de danska vendertågen, såvitt jag kunnat finna, nära nog uteslutande behandlats i en mångfald allmänna historiska översikter. Någon genomförd historisk kritik av Saxos berättelser föreligger inte. Denna min uppsats har i regel inte, som numera är vanligt, belamrats med referat, instämmanden eller bemötanden av den mängd olika uppfattningar, som gjorts gällande i olika frågor. Endast källmaterialet har i regel beaktats. Kritik av Saxos berättelser om de danska vendertågen har tidigare getts av Pelzer, H., Friedrichs von Hohenstaufen Politik gegenüber Dänemark, Polen und Ungarn, Leipzig 1906, och av Jordan, K., Heinrich der Löwe und Dänemark. Göhring u. Schraff, Geschichtliche Kräfte und Entscheidungen. Wiesbaden 1954.

¹ Helmold, kap. 109.

»Arkona«, skriver Saxo, »ligger på toppen av en hög brant och mot öster, söder och norr är stadens skydd byggt av naturen och inte av människohand. Branterna bildar murar, som är så höga att ett kast av en katapult inte kan nå över dem. På västsidan är staden omsluten av en femtio alnar hög vall. Dennas nedersta hälft är av jord, den översta av trästockar och mellan dem jordtorvor. »Karenz«, heter det i Saxos skildring, »är på alla sidor omgiven av myrmarker och mossar och endast på ett ställe för en väg över till staden. — — Innevånarna bor i trevåningshus. De ligger så nära varandra, att en sten från en katapult inte i hela staden kan finna en bar plätt jord att slå ned på. Alla husen är på grund av den orenlighet, som härskar, fulla av stank. »Stettin«, säger Saxo, »är en nästan ointaglig stad på grund av sina övermåttan höga vallar och därjämte lika befäst av naturen som med konstskicklighet». ² Åtskilliga av vundernas städer och borgar lyckades danskar och tyskar erövra, i något fall nedbryta; andra belägrade de förgäves.

Helmold ger även viss kunskap om vundernas krigsföring mot Danmark och i sammanhang därmed även en skildring av landet.

»Danmark«, skriver han, »är till största delen utstyckat i öar och kringflutet av hav. Det är inte lätt att skydda mot sjörövers försåtliga anfall. Där finns uddar och näs, som är lämpade till gömställen för vunderna. Från dem kan de i hemlighet lista sig ut och slå till mot dem, som inte ta sig i akt för bakhåll. Vunderna har stor skicklighet i lömska anfall». ³

När Valdemar blev ensam kung i Danmark hade landet länge varit utsatt för härjningar av vunderna. Får man tro Saxos ord i *Gesta danorum* var dessa vundernas härjningar fruktansvärda. På kung Sven Eriksens tid »var alla samhällen i östra Jylland från Vendsyssel till Eider folktomma; åkrarna låg ouppodlade«, skriver Saxo och fortsätter: »Det östliga och södra Sjölland var en öde hed, där fanns inga bönder, sjörövarna höll till där, som om det var deras hem. På Fyn fanns endast få innevånare kvar. Falsters innevånare, vilkas mod var större än deras lilla land, ville inte gå under oket och betala fienden skatt. De höll honom stängden med avtal eller makt. Låland, som dock är större än Falster, köpte sig fri med pengar. De andra danska öarna låg öde«. Sammanfattande skriver Saxo: »När Valdemar ensam blev Danmarks kung var landet nära nog till en tredjedel öde och förhärjat». ⁴ Det är möjligt, ja troligt, att Saxos ord innebär en överdrift. Men både Helmold och Sven Ågesen bekräftar, att vundernas härjningar varit betydande. Den förre säger, att »i kung Svens tid härjade vunderna i Danmark och att kungen inte kunde hålla deras raseri stängden; dock berättas det, att han en gång tillfogat dem ett svårt nederlag på Sjölland«. Den senare skriver, att »så länge de inbördes striderna rasade i Danmark, hade de vilda vunderna förhärjat alla Danmarks kusttrakter och öar med sina plundringståg». ⁵

En förklaring till vundernas sjöröveri och härjningar i Danmark låter Helmold

² Saxo, *Gesta danorum*, ed. Müller-Velschow, s. 822, 840, 866; ed. Olrik-Ræder, s. 464, 474, 488. I det följande betecknade Saxo, I och Saxo, II; Helmold, kap. 100.

³ Helmold, kap. 109.

⁴ Saxo, I, s. 706, 736; Saxo, II, s. 395, 412.

⁵ Helmold, kap. 84, 70; Gertz, M.Cl., *Sven Aggesens Værker*, s. 107.

den vendiske fursten Pribislav ge i ett samtal med biskop Gerold i Lübeck. »Edra furstar«, låter han Pribislav säga, »går fram mot oss med sådan obarmhärthet, att skatter och järnhård trældom gör det bättre för oss att dö än att leva. — — Vad återstår för oss annat än att vända landbacken ryggen, gå till sjöss och bygga och bo på havet. Är det vårt fel att vi, fördrivna från vårt fädernesland, bryter freden på havet och tar våra respengar av danskarna eller av de krämare, som ror på havet«. Biskopen svarade: »Det är inte underligt, att våra furstar hittills handlat illa mot ert folk. De anser, att de inte gör sig skyldiga till någon förbrytelse, när de handlar på detta sätt mot avgudadyrkare och mot dem, som inte har någon Gud«. ⁶ Svaret är helt i enlighet med den dåtida kyrkans uppfattning.

III. 1158–1167. Vendertågen hos Helmold och i Knytlingasagan

Kung Valdemar upptog striden mot vendarerna. För en värdesättning av Saxos berättelser om de danska vendertågen under kung Valdemars tid har man att utgå från de tre bevarade källor, som Saxo känt och utnyttjat: Helmolds *Chronica slavorum*, Sven Ågesens verk och *Knytlingasagan*.

1. Vi vänder oss först till Helmolds framställning av danskar och vender under åren 1158–1167. Den är, som tidigare sagts, skriven av en samtida. Helmold har även på nära håll varit vittne till händelserna.

I sin planläggning av striden mot vendarerna grep kung Valdemar tillbaka på äldre dansk politik. Hans företrädare, kung Sven Eriksen, hade enligt Saxo betalt hertig Henrik Lejonet av Sachsen 1500 mark silver för att få hans bistånd i striden mot vendarerna.¹ Kung Valdemar fortsatte denna politik. Säkerligen är orsaken att söka i Danmarks svaghetsstillstånd efter de mångåriga tronstriderna, men även och inte minst i den starka maktställning, som Henrik Lejonet i kung Valdemars tid hade nått. Henrik Lejonet hade mer än någon annan tysk furste främjat den tyska invandringen till och koloniseringen av Venden. Han hade lagt grunden för Lübecks dominerande handelsvälde i Östersjöområdet. »På upprorsmännens hals satte han sin fot«, skriver Helmold, »nedbröt deras befästningar och straffade förrädare, stiftade fred i landet och uppbyggde starka fästningar. Han var den ende som vendarerna hyste fruktan för. Han lade betsel i deras mun och kunde få dem till vad han ville. Påbjöd han fred, lydde de, påbjöd han krig, svarade de: vi är beredda«. ²

Den politik, som kung Valdemar slog in på, vilade på förtroende till denna Henrik Lejonets maktställning. Han slog in på den redan under början av sin regering. När Henrik Lejonet av kejsar Fredrik Barbarossa kallats att delta i belägringen av Milano år 1159, »sökte han bilägga alla strider i sitt hertigdöme; han ville förebygga oroligheter under furstarnas och stormännens frånvaro«, säger Helmold. Henrik Lejonet kallade även kung Valdemar till en sammankomst och

⁶ Helmold, kap. 84.

¹ Saxo, I, s. 707; II, s. 395.

² Helmold, kap. 102, 109.

knöt vänskap med honom. Kung Valdemar begärde, att Henrik Lejonet skulle skaffa honom fred med venderna. De härjade ständigt i hans rike. Han lovade i gengäld över tusen mark silver. Köpet kom till stånd och Henrik Lejonet ålade obotriterfursten Nuklet och övriga venderfurstar att hålla fred med danskarna tills han återkommit från Italien. Nuklet höll freden, men venderna från Aldenburg (Oldenburg) och Mecklenburg bröt den. Fredsbrotten ledde till att kung Valdemar vid Henrik Lejonets återkomst från Italien klagade över all den skada, som venderna gjort Danmark. Henrik Lejonet tog fredsbrottet till förevändning för ett krigståg. Med en stark här föll han in i Venden och förhärjade landet med eld och svärd. Under detta Henrik Lejonets krigståg föll obotriterfursten Nuklet offer för en krigslist och stupade. Hans huvud fördes till tyska lägret.³

Helmold omtalar inget danskt vendertåg under åren 1158–1163. Han nämner endast, att Henrik Lejonet och kung Valdemar förnyade sitt förbund år 1162 och att den förre vid staden Wurles kapitulation år 1163 befriat en stor mängd danskar, som hållits fångna i staden.⁴ Först från år 1164 har kung Valdemar enligt Helmold aktivt deltagit i kriget mot venderna. Detta år förmådde Henrik Lejonet kung Valdemar att komma med en krigsflotta för att bekriega venderna både till lands och sjöss. Med förenad styrka drog de båda furstarna på härjningståg till Pommern.⁵ Ett följande år, 1166 (?), fortsatte kung Valdemar den politik, som han tidigare inlett. Han och Henrik Lejonet hade sammankomster och samtal vid Eider eller i Lübeck till bägge deras länders gagn. »Kung Valdemar«, skriver Helmold, »gav hertigen en stor summa pengar för att han skulle freda Danmark från vendernas härjningar«. Följderna av detta nya köp av Henrik Lejonets bistånd blev enligt Helmold av avgörande betydelse. »Sjörövarna besegrades, deras fartyg förstördes. Alla öar i Danmark började bebyggas«, skriver Helmold. Helmold har även en uppgift om att de båda furstarna slutit ett fördrag.⁶

Den av kung Valdemar förda politiken – hans köp av Henrik Lejonets bistånd mot venderna – hade lett till ett lyckosamt resultat. Danmark var befriat från vendernas härjningar. Dess öar började bebyggas. Förtjänsten härav tillkommer enligt Helmold Henrik Lejonet. Kung Valdemars enda krigiska insats under åren 1158–1167 var enligt Helmold, att han tillsammans med Henrik Lejonet gjort ett härjningståg till Pommern.

2. I Knytlingasagan är de tio åren 1158–1167 en tid av ständiga danska vendertåg. Mot ett enda danskt vendertåg i Helmolds *Chronica slavorum* svarar i Knytlingasagan åtta vendertåg under denna tid. De danska vendertågen gick under dessa år huvudsakligen till Rügen och till landen vid Oders mynning.

Knytlingasagans skildring av de många danska vendertågen under åren 1158–1167 är segerherrarnas. Sagan känner inget danskt nederlag, ingen dansk motgång

³ Helmold, kap. 87, 88.

⁴ Helmold, kap. 92, 93.

⁵ Helmold, kap. 100.

⁶ Helmold, kap. 102: Et dedit rex duci pecuniam magnam, eo quod pacarentur termini eius per ipsum a vestacione Slavorum. Et ceperunt inhabitari omnes insulae maris, quae ad regnum pertinent Danorum, eo quod pirata defecisset, et confractae sint naves predonum.

under dessa tio år. Danskarnas överlägsenhet är klar och otvetydlig. En stor vendisk flotta flydde redan när vunderna såg danskarnas segel; kort därefter flydde vunderna också och så snabbt som möjligt, när kung Valdemar kom med en del av den danska hären, heter det i sagan. I de fältslag, om vilka sagan berättar, vinner danskarna stora, överväldigande segrar. Låt vara, att siffrorna i medeltida skrifter inte får tolkas som exakta. Om ett fältslag säger sagan, att 300 000 vender stupade och de överlevande flydde; om ett annat att 1100 vender stupade, men av Absalons män stupade endast en man; två omkom när de skulle simma i kapp.

Alla de åtta danska vendertåg, om vilka sagan berättar, utom två, under vilka sagan inte omnämner någon krigshändelse, är av samma karaktär. Det ena är nära nog i allo likt det andra och det torde inte vara påkallat, att här diskutera varje enskilt danskt vendertåg. De är härjningståg. Danskarna far fram med eld och svärd, ödelägger och bränner. På det första vendertåg, som sagan omtalar, avbränner kungen och Absalon bygden vida om på båda sidor av en flod. På det andra vendertåget avbränner kungens son Christoffer häradet Valung. På det femte härjar kung Valdemar och Henrik Lejonet i Venden. På det sjätte härjar kungen åter med brand i Valung. På det sjunde landade han vid Strela vid en offerlund och grep sig an med att bränna och sätta eld på allt, fortsatte att brandhärja på andra sidan Valung, tog därpå till Vik och brände hela landet ända till en marknadsplats och senare härjade kungen och hären även vid Åsund. Härjningarna var inte slut härmed. På det åttonde vendertåget, en vinter i fastan, säger sagan, seglade hertig Christoffer och biskop Absalon till Svold och brände ända till Tribusis, så att landet sedan låg öde i många år.

Knytlingasagan känner inte vundernas härjningar i äldre tider i Danmark. De danska vendertågen är sålunda enligt sagan inga offensivt förda försvarskrig. Inte heller medför de enligt sagan under tiden 1158–1167 något kristnande av Venden. De är emellertid inte endast härjningståg. De är även byteståg. Det byte, som danskarna tog, kunde enligt sagan vara stort. Efter första tåget lastade danskarna 60 skepp med gods, som de tagit som byte. Detta bestod av »folk ok fé«, människor och egendom. Människorna blev trälar i Danmark eller såldes på slavmarknaderna. Dock med undantag. Var bytet en rik man, krävde man pengar för hans frigivande. En vender köpte sålunda sin far fri. Han fick betala 100 mark silver, berättar sagan vid ett senare tillfälle.

Man skulle väntat, att de danska vendertågen med de stora framgångar, som sagan under tiden 1158–1167 tillskriver danskarna, skulle lett till någon bestående erövring i Venden. Men så är inte fallet. Det säges väl i sagan, att rügerna vid olika tillfällen ställt gisslan för överenskommelser, gått med på allt, som danskarna eller kung Valdemar begärt, tillstått honom lydnad, gett sig i hans våld och även gett honom de skatter, som han begärde. Sagan berättar sålunda, att innevånarna i Wolgast vid två tillfällen skall ha ställt kung Valdemar gisslan, gått med på att vara honom lydiga eller gett sig i hans våld. Ytterligare säger sagan om den vendiske fursten Kazimar, att han ställt gisslan och blivit kung Valdemars man. Han säges ha fått två delar av landet Wolgast att vara herre över; den tredje skall kungen ha gett till rügerna. Men vunderna bröt alla dessa överenskommelser. Knytlingasagan sammanfattar resultatet av de danska vendertågen åren

1158–1167 i orden: kung Valdemar gjorde åtta vendertåg till Rügen, innan han lyckades erövra landet.⁷

3. Helmolds *Chronica slavorum* och *Knytlingasagan* skildrar samma händelser. Men det finns inte mycket överensstämmelse mellan deras skildringar.

För Helmold är vendernas ständiga härjningar i Danmark orsaken till kung Valdemars venderpolitik. *Knytlingasagan* har inte ett ord om dessa vendernas härjningar. Endast en gång nämner *Knytlingasagan* orsaken till de danska vendertågen. Det sker i sammanhang med det första tåget. »Kung Valdemar utbjöd ledung«, heter det, »han ämnade ta till Venden för att kristna landet, om Gud ville förkunna honom det«. Uttalandet ger de danska vendertågen ett skimmer av korståg. Men sagan omtalar inte något kristnande av Venden under denna tid.

Knytlingasagan känner inte heller kung Valdemars två köp av Henrik Lejonets bistånd i kampen mot venderna. Följaktligen inte heller den avgörande betydelse, som Helmold tillskriver dessa för att freda Danmark från vendernas härjningar. Endast vid två tillfällen omnämner sagan Henrik Lejonet. Det ena gäller en Absalons beskickning till denne, vars innebörd dock inte omtalas; det andra gäller en konflikt mellan kungen och hertigen. Kung Valdemar hade tagit gisslan av Wolgast och härjat på Rügen och rügerna, som Henrik Lejonet hävdade var hans land och folk. Han hotade med krig, men konflikten löstes och de båda furstarna drog på Henrik Lejonets initiativ tillsammans på härjningståg i Venden. Allt förlöpte i vänskap och på kung Valdemars initiativ trolovade de båda furstarna sina barn, som ännu låg i vaggan. En av de händelser, som *Knytlingasagan* omtalar, står i rak strid mot Helmolds berättelse. Enligt Helmold faller tyskarna under ett heltyskt krigståg obotriterfursten Nuklet. I sagan faller däremot danskarna honom. Det sker efter en dansk seger i en drabbning vid staden Urk.⁸

Vendernas bekämpande under åren 1158–1167 är enligt Helmold Henrik Lejonets och tyskarnas verk; enligt *Knytlingasagan* är det kung Valdemars och danskarnas verk. Tyska synpunkter och tysk nationalism dominerar i Helmolds framställning; danska synpunkter och dansk nationalism i *Knytlingasagans*. De är oförenliga. Helmolds framställning är emellertid skriven av en samtida historiker. *Knytlingasagans* åtskilliga årtionden efter händelserna. Helmolds framställning kan inte, som skett, lämnas obeaktad.

IV. 1158–1167 Vendertågen hos Saxo

I Saxos berättelse om de danska vendertågen möter man en historieskrivning av annan karaktär än i *Knytlingasagan*. Sagans framställning är enkel och rättfram, skriven i isländsk sagastil. I *Gesta danorum* möter däremot, som Johannes Steenstrup skriver: »En Forfatter, som har sin Styrke i den malende Skildring, en Historiker, som er behersket af en livlig skabende Fantasi, en Stilist, som bevæger sig i et fremmed Sprogs Oldtidsdragt.«

⁷ Sögur Danakonunga ed. av Petersen og Emil Olson, kap. 119–122.

⁸ Helmold, kap. 108; Sögur Danakonunga, kap. 119.

1. Saxo inleder sin berättelse om de danska vendertågen med i skarpa ord tecknade karaktäristiker av kung Valdemar och hans biskop, av Absalon. Han tecknar kung Valdemar i en berättelse om en inställd ledung och om hans första vendertåg; Absalon i en berättelse om en hans strid med vender och i en karaktäristik.

Kung Valdemar, skriver Saxo, tänkte invarsla sin kungatid med tappra krigsbedrifter. Han utbjöd ledung och den danska ledungsflottan samlades vid Masnedö. Men vendertåget kom inte till stånd. Äldermännen ville uppskjuta det till en lägligare tidpunkt. Ledungsfolket instämde och kungen såg sig nödsakad att hemförlova ledungen. Kraftlöshet och slapphet, »inertia«, »desidia«, är Absalons och Saxos ord om kung Valdemar.¹

Denna berättelse om den kraftlöse och slappe kung Valdemar saknas i Knytlingasagan. Den återgår på en annan källa, säkerligen Absalon- och Hvide-tradition. Knytlingasagan är däremot en av källorna för Saxos skildring av kung Valdemars första vendertåg.

Saxo berättar: Efter det misslyckade försöket att invarsla sin kungatid med tappra krigsbedrifter, rättade kung Valdemar sig efter Absalons och de tre Hvidernas, Peders, Sunes och Esberns kloka råd. De hade uppgjort en krigsplan för det förestående vendertåget. Planen gick ut på att söka bränna ner staden Arkona, berömd för den gudabild, som sedan gamla tider dyrkades där. Kung Valdemar omintetgjorde emellertid denna, som Saxo säger, fördelaktiga och berömvärda krigsplan. Absalon hade som spejare med sju skepp kommit nära nog fram till Rügen, då kung Valdemar med huvudflottan vände hem till Mön. Ett skamligt avfall, säger Saxo, från Absalons och Hvidernas krigsplan. Hela denna berättelse om Absalons och Hvidernas krigsplan och Absalons spejarfärd saknas i Knytlingasagan. Saxo har hämtat den från en annan källa, säkerligen även den från Absalon- och Hvide-tradition.

Enligt Knytlingasagan fick den danska ledungsflottan en kraftig motvind vid Mön och låg där tills endast sju dagars kost återstod. I sagan håller Absalon ett strafftal till kungen. Det slutar med orden: »Men om du skall ligga stilla, när det är möjligt att segla och endast segla när vädret tyckes dig mildast, så passar du inte för krigföring och det är bäst att låta ledungen vända hem«. Saxo omskriver och skärper Knytlingasagan. Absalon och Hviderna håller i Saxos berättelse ett strängt räfts- och rättarting med kung Valdemar. Saxo framställer kung Valdemar som än mindre skickad än i sagan att vara ledungsflottans ledare. Han karaktäriserar honom med Absalons ord: »Hvor du har Ret til at byde, der lyder du, og lystre dem du burde mestre; du kaster Vrag paa gode Raad og retter dig hellere efter Folk der er lige glade, hvad heller du høster Ære eller Skam paa din Bane. — — Den ypperste Lejlighed vrager vi. — — Er det ved den slags Daad du vil værne Landet? Er det med slige Tanker du gaar til din Kongegerning?« (Jørgen Olriks övers.). Vendertåget blev emellertid enligt Knytlingasagan framgångsrikt. Den danska ledungsflottan återvände hem, som här tidigare sagts, med 60 skepp lastade med gods, som tagits som byte. Hos Saxo möter en rakt motsatt

¹ Saxo, I, s. 736; II, s. 412.

uppfattning. Den fullständigar hans bild av kung Valdemar som den svage kungen. Vendera gick till anfall, berättar Saxo. Största delen av den danska ledungsflottan flydde och lämnade skamligen kungen i sticket med några få skepp. Den danska ledungsflotta, med vilken kung Valdemar gick till anfall mot Rügen, hade ursprungligen enligt Saxo räknat 260 skepp. Den hade katastrofalt minskat genom stormen vid Mön och genom att många ledungsmän i feighet seglat hem. Endast 60 skepp nådde fram till Venden och endast sju skepp var enligt Saxo allt som återstod av hela den danska ledungsflottan, när kung Valdemar seglade hem.²

Det är inte något äreminne, som Saxo i dessa berättelser skrivit om kung Valdemar. Kraftlöshet och slapphet utmärker honom, när han söker invarsla sin kungatid med tappra krigsbedrifter. Genom sitt skamliga avfall från Absalons och Hvidernas fördelaktiga och berömvärda krigsplan låter han ett ypperligt tillfälle till krigsdåd gå sig förbi. Han visar sig oförmögen att behärska och hålla samman den danska ledungsflottan. Hans första vendertåg har inte varit en framgång. Det har varit starkt förlustbringande, närmast ett nederlag.

På samma pergamentsidor som Saxo ger denna bild av den kraftlöse och slappe kung Valdemar, som skamligen omintetgör Hvidernas krigsplan, ger han en motbild av Absalon. Bilderna hör samman. Klart framgår detta av att Saxo i båda använder samma latinska ord. Om kung Valdemar säger han: *ut regni initia strenuis militiæ operibus auspicaretur*, om Absalon: *pontificatum et militiam pulcherima victoria auspicatur*. Han hänleder därmed läsarens uppmärksamhet på det olika sätt, på vilket kungen och Absalon invarslade sina regeringar.

Kung Valdemar invarslar sin regering med en hemförlovad ledung och ett vendertåg, som närmast är ett nederlag. I motsats härtill berättar Saxo, att Absalon invarslade sin tid som biskop och krigare med en härlig seger över vender vid Boslunde. Saxos berättelse om denna Absalons seger tillhör mera sagan än verkligheten. Med sina huskarlar, inalles aderton, drog han till strid mot tjugofyra vendiska skepps manskap. I striden flydde många av venderernas ryttare, av deras fotfolk slogs nästan alla ihjäl. Men Absalon förlorade endast en av sina huskarlar, säger Saxo.

Lika utpräglad är den motbild till kung Valdemar, som Saxo i sin berömda karaktäristik ger av Absalon. Saxo skriver: »Straks efter sit Valg (till biskop i Roskilde) lagde han for Dagen, at han var fuldt saa vel Viking som Bisp. — — — Bispegaarden lod han mestendels ligge jævnet med Jorden, ti for ret at værne Land og Rige med trygge Vagthold laa han altid paa Udkig ude ved Søen, ofte havde han for Skik at søge Husly under Skovens Løvtag, og just fra dette ringe Bo rejste han Fædrelandets Hus af Gruset. — — — Om Vinteren agtede han det for intet at pløje de islagte Vover med Snækker, for at Landet ikke paa nogen Aarstid skulde savne de nyttige Vagthold, eller han, den store Fædrelandsven, faa Ord for at læmpe sig efter Forholdene. Saaledes var han lige saa fuldt Fædrelandets Fader

² Saxo, I, s. 741; II, s. 415; Sögur Danakonunga, kap. 119. Här och i det följande har jag i viss utsträckning använt Jørgen Olriks översättning av Gesta danorum. Det är en vansklig uppgift att översätta dessa, men Jørgen Olrik synes mig, åtminstone i regel, bäst och opartiskt ha löst uppgiften.

som Biskop, lige straalende som Hærmand og som Herrens Tjener«. (Jörgen Olriks övers.).³

Absalon, inte kung Valdemar, är för Saxo fäderneslandets fader. Väl det högsta beröm, som Saxo skänker någon av de många hjältarna i sitt stora verk. De karaktäristiker, med vilka Saxo inleder sin berättelse om de danska vendertågen, företecknar hans följande berättelser om dessa. Absalon dominerar. Kung Valdemar är skjuten i andra planet.

2. En av Saxos källor för skildringen av vendertågen 1158–1186/87 är, som sagts i föregående kapitel, Knytlingasagens förlorade källa, Ur-Knytlinga.⁴ Men Saxo har även använt andra källor. En av dessa är Helmolds *Chronica slavorum*.⁵ En tredje påvisbar källa, en huvudkälla, är en stor muntlig tradition. Främst berättar denna om och härrör från Absalon och Hviderna. Ytterligare har man som en Saxos källa att räkna med anekdoter och berättelser om vendertågen, som varit i omlopp i kung Valdemars och Absalons hilder.

Knytlingasagan är en huvudkälla för Saxos berättelser om tiden före år 1157, tronstridernas tid. Den är själva ryggraden för hans framställning av denna tids historia. Det finns, som Finnur Jónsson skriver, »en nästan vidunderlig överensstämmelse till och med i de minsta detaljer mellan sagan och Saxo«. Den är »stundom verbo tenus«. I berättelserna om vendertågen 1158–1167 fortsätter denna överensstämmelse, men är av åtskilligt mindre betydelse. Absalon-Hvide-tradition ökar i betydelse. Detta nya källmaterial har gett Saxo möjlighet att med långt större utförlighet, detaljrikt och med ett överallt insprängt anekdotartat element skildra hjälteed av den danska hären och enskilda danska män. Under inflytande av detta källmaterial omskriver och förändrar Saxo i åtskilliga fall sagans berättelser, i andra återger han den i latinsk översättning. När källorna är direkt motstridande gjuter han stundom samman dem och skapar därmed en ny bild av händelsen. Detta gäller exempelvis Helmolds och Knytlingasagens berättelser om obotriterfursten Nuklets död. Enligt Helmold bringas han om livet av tyskarna under ett rent tyskt vendertåg; enligt Knytlingasagan dräpes han av danskarna under ett danskt vendertåg. Helmolds tyska och Knytlingasagens danska vendertåg blir hos Saxo till ett tyskt-danskt vendertåg och Nuklet stupar för tyska vapen. Även Knytlingasagens tidsättning av händelserna är stundom förändrad. Absalons seger vid Hylleminde är sålunda exempelvis i Knytlingasagan förlagd till tiden efter Arkonas erövring; hos Saxo däremot till tiden före denna händelse.⁶

³ Saxo, I, s. 734; II, s. 413.

⁴ Curt Weibull, Knytlingasagan och Saxo. Scandia, 43, s. 5. Även Knytlingasagens och Saxos berättelser om det första vendertåget ger säkra bevis för att Gesta danorum inte är Knytlingasagens källa och att de båda berättelserna återgår på en nu förlorad källa.

⁵ Curt Weibull, Saxo. Historisk tidskrift för Skåneland, VI, s. 219. I denna min avhandling från 1915 ansåg jag, att den där visade överensstämmelsen mellan Helmold och Saxo återgick på en av Saxo känd källkrets, möjligen på exerpater ur Helmold. Med vidgad kännedom om Saxos behandling av sina källor, tvekar jag numera inte om att Saxo känt Helmolds *Chronica slavorum*.

⁶ Se utförligare om Knytlingasagan och Gesta danorum i min avhandling om Saxo, s. 208, 218 och i n. 1 anförda uppsats.

Saxo har utökat Knytlingasagans åtta vendertåg under tiden 1158–1167 till tio. Den krigsplan, som Saxo uppger att Absalon och tre andra Hvider uppgjort för det första vendertåget, gick ut på, att hären inte skulle vara stor, men snabb i sina rörelser. Den skulle hellre hemsöka vunderna med lönliga överfall än med allmänt iakttagbara sjötåg. Motiven härtill var, att det var lättare att bekämpa en oförberedd än en förberedd fiende; en alltför stor mängd folk brukar även för det mesta sätta sig över stormännens kloka befallningar, säger Saxo.⁷ Denna krigsplan tillämpades i åtskilliga vendertåg under de tio åren 1158–1167. Den var inte en plan för erövring i vundernas land. Den var en plan för ett försvarskrig mot vundernas härjningar i Danmark, fört som ett angreppskrig.

»Sachsarna« under ledning av Henrik Lejonet, följde en annan krigsplan. Saxo berättar härom. Han låter en Gudskalk klarlägga den för vunderna i Pommern. Han gör det med orden: »Saa snart Sakserne har taget et Stykke af Eders Land, har de straks bosat sig der og lagt det under Plov; og de har aldrig villet nøjes med Bytte og Ære, men altid tragtet efter at øge deres Magt og taget Sejrens Frugter i fast og varigt Eje «(Jørgen Olriks övers.).⁸ Kung Valdemar försökte enligt Saxo en gång under denna tid efterlikna Sachsarna. Sedan han erövrat Wolgast var det hans tanke, skriver Saxo, att staden inte skulle uppges lika lätt som den var vunnen och tas tillbaka av fienden, av vunderna, så snart han själv var borta. Herradömet i denna stad, ansåg han, skulle ge danskarna ständig makt i Venden. Han ville därför göra Absalon, Buris och biskop Sven i Aarhus till nybyggare i Wolgast. Han uppmanade dem att söka sig stallbröder bland vänner och fränder. Men kung Valdemar misslyckades. Endast Absalon fick själländarnas löfte om hjälp och följe. Inga andra tordes inlåta sig på ett sådant vågstycke. De hade varken själva mod att stanna i Wolgast eller kunde få andra med sig.⁹

I Saxos berättelser liksom i Knytlingasagans är de danska vendertågen under åren 1158–1167 genomgående segerrika. Dock med ett undantag, det första vendertåget. Men Saxos berättelse om detta har till syfte att uppvisa kung Valdemars oförmåga att under sina första regeringsår leda den danska ledungen. Det ena vendertåget är i Saxos berättelse liksom i Knytlingasagans likt det andra. Vunderna tar stundom till flykten utan att ge sig i strid. Tågen är rena härjningståg. Den danska hären far i Gesta danorum liksom i Knytlingasagan fram med eld och svärd, bränner städer, byar och hus, och detta så grundligt, att Saxo om en bränning av byarna säger, att man ännu den dag i dag ser dem ligga öde och folktomma. Men danskarna inskränkte sig, enligt Saxo, inte härtill. De förhärjade även åkrarna för att ödelägga skörden av brödsäd, slog ihjäl människor och tog byten, stundom rika byten, människor, kreatur och även skepp. De slöt liksom i Knytlingasagan överenskommelser med vunderna och tog gisslan. När man läser dessa Saxos berättelser, får man nära nog intrycket, att de danska vendertågen under denna tid är besläktade med vikingatågen under 800-talet. Vendertågen är liksom vikingatågen under dessa år inga erövringståg av landom-

⁷ Saxo, I, s. 741; II, s. 415.

⁸ Saxo, I, s. 814; II, s. 461.

⁹ Saxo, I, s. 748; II, s. 451.

råden. De är härjnings- og byteståg. De förefaller nära nog vara ett nytt och flitigt utnyttjat danskt näringsfång.

Både kung Valdemar och ärkebiskopen, Absalon själv, deltog aktivt i dessa byteståg. Sådan var tidens sed. Saxo berättar, att kung Valdemar en gång ville lägga i land för att plundra, men fick av Absalon upplysningen, att där inte fanns något byte att hämta. Absalon hade själv samlat ett väldigt byte i samma trakt (ingentem prædam et opima spatia). En annan gång var Absalon tillsammans med Magnus Eriksen ute för att söka byte. Vid återkomsten kunde han för kungen uppvisa både boskap och fångar. Det hände också, berättar Saxo, att kungen sände Absalon med en stor del av rytteriet ut för att plundra och att han kom tillbaka med ett ofantligt byte.¹⁰

I vendertågen före 1168 spelar Absalon liksom under följande år en ledande roll. Han och Hviderna har uppgjort krigsplanen. När en hård storm under det första vendertåget hindrade den danska ledungsflottan att fullfölja tåget, är det Absalon, som genom sina manande ord sätter igenom att inte uppge tåget. Enligt Knytlingasagan sände kung Valdemar vid flottans ankomst till Hidsø Gvenmar Ketilsen på spejarfärd. Hos Saxo är det Absalon som handlar. Han sänder den namnkunnige vikingen Vedemar på spejarfärd. Absalon underhandlar under följande vendertåg två gånger med vndern Dombor och denne förmår honom att gå i förbön hos kung Valdemar för rügera och få denne att uppfylla vndernas önskan. När alla andra vägrar kung Valdemar att åtaga sig en farlig färd till Henrik Lejonet, svarade Absalon strax ja. Det skedde, säger Saxo, »när han kom hem från skogen, där han som vanligt tillbragt sina lediga stunder med att hugga ved«. Saxo sammanfattar sin uppfattning av Absalon i orden: »Han brukade vara fix och färdig och klar att segla före alla andra. Han utmärkte sig både genom tapperhet och en utomordentlig krigserfarenhet, var alltid på utfärder i spetsen för hären och på hemvägen siste man i denna; han hade alltid till stallbröder de käckaste danska ungdomar, som sökte byte eller ära; kung Valdemar brukade däremot att med härens egentliga huvudstyrka rycka fram sakta och betänksamt«.¹¹

3. Om resultatet av de tio danska vendertågen före år 1168 säger Saxo ingenting. Helmold uppger däremot, som här tidigare sagts, att Danmark blev befriat från vndernas härjningar. Förtjänsten härav tillägger han dock inte kung Valdemar och Absalon. Förtjänsten tillägger han Henrik Lejonet. Saxo har en annan uppfattning om Henrik Lejonets insatser. Från Helmold känner Saxo kung Valdemars första köp av Henrik Lejonets bistånd i kampen mot vnderna. Han säger: »Trots att kung Valdemar haft framgång med sitt sista vendertåg, fann han dock den fulla segern över vnderna var något, som översteg hans egna krafter. Han lockade därför Sachslands hertig (Henrik Lejonet) med löfte om en mycket stor summa pengar att sluta vapenförbund med sig. Denne lovade att delta i ett vendertåg. Han lockades därtill av den stora penningssumman och av utsikten att

¹⁰ Saxo, I, s. 802, 859, 884, 886; II, s. 453, 484, 497, 498.

¹¹ Saxo, I, s. 745, 746, 757, 760, 765, 803; II, s. 418, 419, 427, 429, 432, 454.

vinna ett grannland«. Saxo tecknar Henrik Lejonet som en falsk och trolös man, en löftesbrytare. Någon betydelse för kung Valdemar och danskarna i Venden tillmäter han honom inte. Allt i motsättning mot Helmolds framställning. Det andra kung Valdemars köp av Henrik Lejonets bistånd och dettas för Danmarks bebyggelse lyckliga följder omtalar Saxo inte. Enligt honom är det vid samma tid inte kung Valdemar, som söker bistånd av Henrik Lejonet. Förhållandet är det motsatta. Saxo skriver: »Henrik Lejonet sökte återvinna kung Valdemars vänskap. Utan denna kunde han inte hålla vänderna stängna».¹²

Källa står emot källa. Helmold är en beundrare av Henrik Lejonet; han är samtida med händelserna. Saxo är avogt stämd, ja hatfull mot Henrik Lejonet och skriver inemot ett halft århundrade efter händelserna. Det kan knappast råda tvivel om, att den samtida källan, Helmold, i huvudsak måtte föredragas framför de båda senare danska och av dessa Knytlingasagan i huvudsak framför Saxos bearbetning och utökning av sagan med nytt, ensidigt och sent källmaterial. Säkerligen nära nog genomgående Absalon-Hvidetradition.

V. 1168. Erövringen av Rügen

År 1168 kom en genomgripande förändring av de danska vendertågen.¹ Härjnings- och bytestågen upphörde inte år 1168. Men detta år blev de danska vendertågen erövringståg. Det första av dessa gick till Rügen. Ön är en av de Danmark närmast liggande delarna av Venden. Avståndet från Danmark är inte stort. Från kritklipporna på Mön kan man vid klart väder skymta kritklipporna på Rügen.

1. Från dansk sida föreligger en samtida berättelse om Rügens erövring. Den står att läsa i påven Alexander III:s privilegiebrev för Absalon från år 1168 eller 1169. Privilegiet innehåller nämligen ett referat av kung Valdemars och andras brev till påven. Denne säger i privilegiet: Genom brev från vår mycket käre son i Kristus, Valdemar, danskarnas kung, och från flera andra har vi i klara ord erfarit, att kungen med stark och utsträckt arm (ord hämtade från Jeremias) betvingat grymheten hos män på en ö, som ligger i närheten av hans rike och heter Rö (Rügen). Han har återfört dessas råa villfarelse till Kristi tro och lag och lagt dem under dennes herradöme. Ön är för liten för att ha en egen biskop, heter det vidare. Kungen har därför, och även förmådd av innevånarnas böner, begärt »att vi skulle anförtro dig, Absalon, den andliga vården och förvaltningen av ön«. Ärkebiskop Eskil och många andra understöder denna kungens begäran. Påven tillerkänner »Absalon och hans efterträdare lärarämbetet och föreståndarskapet i andliga angelägenheter i evig tid på Rügen».²

Rügens erövring och kristnande har att döma av detta påvens referat av kung Valdemars och andras brev varit uteslutande en kung Valdemars bragd. Från Danmark har man, något som framgår av det påvliga brevets datering, uppenbart

¹² Saxo, I, s. 757, 800, 810, 815; II, s. 427, 452, 458, 461.

¹ Årtalet 1168 är Helmolds. Stundom har man ansett, att årtalet 1169 är det rätta.

² *Diplomatarium danicum*, udg. af Lauritz Weibull, I, 2, nr. 189.

skyndat sig att säkerställa Rügens införlivande i den danska kyrkan. Det har lyckats. Rügen har lagts under det stift, Roskildestiftet, som ligger närmast Rügen. Påven säger intet direkt, om därvid medverkat någon Absalons insats vid Rügens kristnande. Han säger endast, att hans beslut är »ett nådes- och hedersbevis« mot Absalon och karaktäriserar denne som »en värdig broder och en orubblig pelare i kyrkan«. Av dessa ord och av själva privilegiet kan man dock tvivelsutan utläsa, att Absalon gjort insatser vid Rügens kristnande. Detta bestyrkes av Alexander III:s stadfästelsebrev på Roskildekyrkans besittningar från år 1180 och även av annan källa, av Helmolds *Chronica slavorum*.

2. Helmolds *Chronica slavorum* är den äldsta tyska framställningen av Rügens erövring. Liksom påvens referat av kung Valdemars brev till påven är den, som här tidigare sagts, skriven av en samtida med händelsen. Helmold levde i händelsernas centrum, i Lübeck, och har slutfört sin framställning omkring slutet av år 1172. Han skriver: »Vid samma tid, år 1168, samlade danskarnas kung Valdemar en stor här och många skepp. Hans avsikt var att draga till rügernas land och underlägga sig detta. Pommarnas furstar, Kazimar och Bugizlav, och obotriternas furste Pribizlav, understödde honom. Hertingen (Henrik Lejonet var själv upptagen av inre strider i Sachsen) hade nämligen befallt slaverna att bringa den danska kungen hjälp överallt, där denne med härmakt grep sig an att underlägga sig utländska folk. Under dessa förhållanden fick den danska kungens företag framgång. Med stark hand tillkämpade han sig rügernas land. För att köpa sig fria gav rügerna honom allt, som han pålade dem«. Kung Valdemars vendertåg till Rügen hade enligt Helmold även karaktär av korståg. Den gamla bilden av guden Svantevit, som alla slaviska folk dyrkade, befallde kung Valdemar skulle huggas sönder och kastas på elden. Templet i Arkona och allt av religiös art, som hörde därtill, lät han förstöra. Han plundrade dess rika skattkammare. Han befallde rügerna att överge sina medfödda villfarelser och övergå till tron på den sanne guden. På bekostnad av kung Valdemar byggdes tolv kyrkor och präster tillsattes för att sörja för folkets religiösa behov. Biskoparna Absalon i Roskilde och Berno i Mecklenburg hjälpte med all omsorg kungen att lägga grunden för gudadyrkan hos ett »vrångt och förvänt« folk. Rügens furste Jarimar lät döpa sig och befallde även de sina att göra det. Med ord från femte Moseboken, säger Helmold, att »rügerna blev den danska kungens skattsskyldiga undersåtar«: *servierunt regi Danorum sub tributo*.³

Helmolds *Chronica slavorum* är den utförligaste tyska källan om Rügens erövring. På en punkt, och en huvudpunkt, står dess framställning i strid mot den likaledes samtida danska källan, referatet av kung Valdemars och andras brev i påven Alexanders privilegium för Absalon. Rügens erövring är enligt Helmold inte uteslutande en dansk bragd. På sin länsherres, Henrik Lejonets befallning har även vendiska furstar verksamt bidragit till framgången. Även något annat är värt uppmärksamhet. I sammanhang med erövringen nämner Helmold inte Absalon.

³ Helmold, kap. 108, 109.

Denne är i hans berättelse endast den kristne missionären, som tillsammans med biskop Berno i Mecklenburg omsorgsfullt bedriver sin verksamhet.

På annat håll i Tyskland och i viss motsättning mot Helmold menade man, att rügenernas kristnande av kung Valdemar inte var av någon större betydelse. I de magdeburgska annalerna heter det: »Tillsammans med leviternas furstar drog danskarnas kung Valdemar till rügenerna, högg ner deras gudar, rövade mycket guld och silver från deras förnämliga helgedom och påtvingade dem en skugga av kristendom. Men denna försvann snart nog på grund av kungens girighet och bristen på präster och deras lättja«. Källvärdet av dessa Magdeburgannalernas uppgifter är dock inte överväldigande. Liksom den danska kyrkan bedrev Magdeburgkyrkan missionsverksamhet i landet på båda sidorna av Oderfloden. I första rummet var det på 1150-talet grundade benediktinerklostret Stolpe vid Peenefloden och premonstratenserklostret Grobe på Usedom stödjepunkterna för denna.⁴ Hårda ord och nedsättande omdömen om missionskonkurrenter hör inte till ovanlighet, när två kyrkor kämpar om hedningars själar och den kyrkliga och politiska makten i ett land.

3. Danska källor om Rügens erövring och kristnande saknas från 1170-talet. Först från senare tid finns dylika. Äldst av dessa är inskriften på blyplattan från kung Valdemars grav i S:t Bents kyrka i Ringsted och uppgifter i Sven Ågesens historieverk. Båda är kortfattade. På blyplattan kallas kung Valdemar »slavernas förste besegrare och herre och den helige Knuts son, som besegrade rügenerna och var den förste, som omvände dem till tron på Kristus».⁵ Sven Ågesen skriver: »Kung Valdemar lade vnder sin domsrätt och tvang dem att betala sig skatt. — Med järnspira och utsträckt arm (ord hämtade från Psaltaren och femte Moseboken) tvang han rügenerna att låta sig återfödas i det heliga dopets vatten».⁶ Liksom påvebrevet från år 1169 har dessa båda danska källor inte ett ord om de vendiska furstarnas insatser vid erövringen av Rügen. Inte heller ett ord om Absalon.

Utförliga danska berättelser om Rügens erövring och kristnande är bevarade först från årtiondena omkring år 1200 och sålunda från en tid årtionden senare än Helmolds. De föreligger i Knytlingasagan och i Saxos *Gesta danorum*. Som är att vänta av denna åldersskillnad, skiljer de sig starkt från Helmolds berättelse. De skiljer sig även inbördes.

I Knytlingasagan, liksom i de samtida källorna, är kung Valdemar den ledande mannen vid Rügens erövring. Han utbjuder ledung, drar till Rügen, och kommer dit på pingstdagen. Han intar den befästa borgen Arkona. Sagan fortsätter omedelbart med att berätta: »Då kom Tetislav, som var rügenernas kung, hans broder Jarimar och alla Rügens bästa män till kung Valdemar. De gav landet och sig själva i kung Valdemars våld och bad honom göra med dem, vad han ville.

⁴ *Annales Magdeburgenses. Monumenta Germaniae historica. Scriptorum*, XVI, s. 193. Se härom senast Petersohn, J., *Der südliche Ostseeraum etc.*, s. 366.

⁵ *Scriptores minores historiae Danicae*, rec. M. Cl. Gertz, II, s. 87.

⁶ Gertz, M. Cl., *En ny Text af Sven Aggesens Værker*, s. 107.

Kung Valdemar befälde dem att övergå till kristendomen. --- De sade, att de ville göra som kungen och biskopen (Absalon) befälde. Kungen tillsade Sune Ebbesen och män med honom att gå in i borgen Arkona och i det tempel, som fanns där. Han beordrade dem att hugga ner bilden av guden Svantevit, släpa den ut av staden och plundra hans tempel på allt av värde. --- Gudabilden klövs sönder och brändes under grytorna. -- Men Absalon och alla präster kristnade folket och döpte på en dag 1300 och dessa gick dädan efter att ha lovat kungen och biskopen lydnad«. Absalon är i sagan endast den kristne missionären. Så långt överensstämmer i sina grunddrag sagans berättelse med Helmolds. Dock inte i allo. Inte heller i den isländska sagan finns ett ord om de vendiska furstarnas insatser vid Rügens erövring, inte heller om biskop Bernos insatser vid rügenernas kristnande. Rügens erövring och kristnande är uteslutande danskarnas verk.

Utöver de äldre berättelserna om Rügens erövring tillkommer i Knytlingasagan ett nytt moment. Det gäller kristnandet av folket i staden Karenz (Garz). »Morgonen efter« (erövringen av Arkona), berättar sagan, »drog kung Valdemar och hans män till Karenz. Där lät han hugga ner tre bilder av avgudar, som hette Rinvit, Turupid och Puruvit. --- Men på den dag, som dessa bilder brändes, kristnade danskarna 900 och invigde 11 kyrkogårdar. Där tog danskarna många kostbarheter från gudarna, både guld och silver, silke, atlas och scharlakan, hjälmar och svärd, brynjor och alla slags vapen«. En femte (!) gud, som hette Pizamarr blev också bränd. »I allt kristnade danskarna på detta tåg 5000«, uppger sagan. »Därefter for kung Valdemar, biskop Absalon och hela hären hem«.⁷

Den yngsta källan om Rügens erövring och kristnande är Saxos berättelse i *Gesta danorum*. Som inte sällan är fallet, är den yngsta källan även den utförligaste.

I sina *Gesta danorum* ger Saxo en värdefull skildring av de båda vendiska städerna Arkona och Karenz, dessas tempel, gudar och religiösa sedvanor. Skildringen är utförlig och med många detaljer. Den är unik som källa till Rügens historia. De källor, på vilka denna Saxos skildring återgår, kan inte med säkerhet fastställas.

Vid skildringen av själva erövringen av Rügen har Saxo däremot känt Helmolds, Sven Ågesens och Knytlingasagens berättelser. De har satt spår i hans skildring. Men spåren är obetydliga. Innehåll och färg har hans skildring fått av annat källmaterial.

Saxo inleder sin berättelse om Rügens erövring med en uppgift om kung Valdemar. Denne uppträder som spåman. Han spår, att allt arbete med att bygga belägringsmaskiner var till ingen nytta. Arkona kom att falla i danskarnas händer förrän de hoppades. Grunden för denna sin spådom, som Saxo hämtat från Helmold, sade kungen var, att Arkonas innevånare förvandlat den av munkarna i Korvey dyrkade S:t Vitus till en avgud. S:t Vitus skulle, spådde kungen, utkräva straff härför och på sin högtidsdag kullstörta Arkonas murar. »Spådomen väckte mer undran än tilltro«, skriver Saxo.

I det följande berättar Saxo, att man vidtog åtgärder för att förhindra att

⁷ Sögur Danakonunga, kap. 122.

Arkona fick undsättning. Med den övriga hären belägrade kungen Arkona och det första han tog sig för var att rikta katapulterna mot stadens vallar. Absalon fick i uppdrag att bestämma lägerplatser för härens olika avdelningar. Senare ger kung Valdemar Esbern och Sune order att hugga ner bilden av guden Svantevit. Detta är allt, som Saxo har att berätta om kung Valdemars självständiga ingripande vid Arkonas erövring. I övrigt följer kung Valdemar endast Absalons råd och vidtar endast formella åtgärder.

Saxo berättar: En dag då det var stark hetta, sökte kung Valdemar skugga och hade gått till vila. Under tiden hade den danska ungdomen lyckats sätta eld på Arkonas porttorn. En strid uppstod. Danskarna sökte storma Arkona. Allt ropande och skrikande fick kung Valdemar att gå ut från lägret; han ville se vad som stod på. Han blev överraskad; han var oviss om branden kunde få någon betydelse för erövringen av staden. Enträget frågade han därför Absalon om vad man helst skulle göra. Dennes råd var att låta hären inringa staden. Kungen följde rådet och satte sig själv på en stol utanför lägret för att se på striden. Där sitter han överksam och ser med glad förundran, med vilken utmärkt tapperhet de båda pommerska furstarna, Kazimar och Bugislav, kämpade under den djärva stormningen av staden.

Nästa uppgift, som Saxo ger om kung Valdemar, är att denne kallar samman hövdingarna för att rådföra sig med dem. En avgörande händelse hade inträffat. Arkonas innevånare hade till Absalon, inte till kungen, erbjudit sig att kapitulera. Absalon för ordet vid hövdingarnas sammankomst. Han tillråder att godta kapitulationen. Hans råd följes. Kung Valdemar tar Arkonas innevånare i sitt beskydd på vissa villkor. Krigsfolket, som törstar efter blod och byte, ville emellertid inte godta en kapitulation. Absalon motiverar den och kungen och hövdingarna följer hans råd.

I Saxos berättelse är Absalon, och inte kung Valdemar, den ledande mannen vid danskarnas erövring av Arkona. I än högre grad är detta fallet vid erövringen av Karenz. I Knytlingasagan, som jämte Saxo är den enda källan för denna händelse, är det, som tidigare sagts, kung Valdemar och hans män, som morgonen efter Arkonas kapitulation drar till Karenz och kungen, som där låter hugga ned tre avgudabilder. Absalon är inte ens nämnd i Knytlingasagan. Saxo har från sagan övertagit nedhuggandet av de tre gudabilderna. Den ena guden har dock hos honom fått ett nytt namn. Han har även gett en latinsk översättning av en berättelse i sagan om hur dessa gudar förför med dem som hade samlag i staden. Men i övrigt har han följt en annan källa. Absalon har hos Saxo övertagit den roll, som kung Valdemar spelar i Knytlingasagan.

Arkonas innevånare hade kapitulert. I sammanhang därmed omtalar Saxo inte att kung Tetislav, hans broder Jarimar och rügbornas bästa män även kapitulert för sitt land till kung Valdemar. Han bör från sagan ha känt denna uppgift, men har vrakat den. Saxo berättar: Vid midnattstid, dagen efter Arkonas kapitulation, underrättade en Karenzbo vid namn Granza Littogsen Absalon om att han ville tillråda sin stads innevånare att kapitulera på samma villkor som Arkonas. Absalon lät strax väcka den sovande kung Valdemar och frågade honom vad han skulle svara vundern. Kung Valdemar, initiativlös som vanligt i Saxos

berättelse om Rügens erövring, bad Absalon göra vad han själv fann för gott. Absalon handlade snabbt. Efter rådslag med hövdingarna seglar Absalon med trettio skepp samma natt till Karenz och uppmanar kungen att komma efter vid dag gry.

Saxo förlägger kung Tetislavs, hans broder Jarimars och rügbornas förnämsta ädlingars kapitulation till Karenz. De möter Absalon på stranden. De kapitulerar till honom. Den roll kung Valdemar spelar i Saxos berättelse om Karenz' erövring har blivit rent formell. Vid sin ankomst till Karenz endast samtycker han till det avtal, som Absalon ingått med Rügens kung Tetislav och andra rüger. Därmed försvinner kung Valdemar ur Saxos berättelse om Rügens erövring. Absalon ersätter honom.

Från stranden vid Karenz drar Absalon tillsammans med biskop Sven i Aarhus och endast trettio av sina huskarlar, vilkas antal förminskas under färden, upp till Karenz. Folket i Karenz, sextusen man under vapen, strömmade ut från staden, ställde sig med spjutspetsarna i jorden på båda sidorna av vägen, som Absalon och hans män skulle gå. De förskräckte biskop Sven, men inte Absalon. När denne och hans huskarlar närmade sig staden, kastade sig Karenzborna »näsegrus« till jorden för dem, som om det var högre väsen de ville tillbedja. Absalons intåg i Karenz, skriver Saxo, var en fest för dess innevånare. Han kom som en man, som bringade fred i landet. Hans huskarlar hugger ner bilderna av tre i staden dyrkade gudar. Själv inviger Absalon tre kyrkogårdar: klerker och hövdingarnas huskaplaner sänds ut för att döpa landets folk och många kyrkor byggs.⁸

4. I påven Alexander III:s privilegiebrev och i Sven Ågesens historieverk nämns Absalon inte i sammanhang med Rügens erövring. I den samtida Helmolds berättelse om kung Valdemars erövring av Rügen och i Knytlingasagan är Absalon endast den kristne missionären. I Saxos berättelse, skriven tre à fyra årtionden, kanske först inemot ett halvt århundrade efter händelsen, har han förvandlats även till en världslig erövrare. Kung Valdemar är bliven en i åtskilliga stycken initiativlös man. Han följer Absalons råd och på dennes råd godtar han och de danska hövdingarna Arkonas kapitulation. Rügens kung Tetislav, hans broder Jarimar och Rügens alla förnämsta män kapitulerar inte till kung Valdemar utan till Absalon. Karenz erövring är helt Absalons verk, inte som i Knytlingasagan kung Valdemars. Absalon, och inte kung Valdemar, är i Saxos berättelse bliven Rügens erövrare.

Oftast har man ansett, att Saxos berättelse återger vad Absalon berättat honom. Denna uppfattning vilar ytterst på Saxos ofta citerade ord i företalet till

⁸ Saxo, I, s. 821; II, s. 464. *Compendium Saxonis* har uppgiften, att Absalon drog till Karenz »a rege missus«. Uppgiften strider mot Saxos framställning. Enligt denna handlar Absalon självständigt. Han drar till Karenz utan att vara sänd av kungen. Detsamma gäller hans färd från stranden upp till Karenz. Kung Valdemar har gett Absalon tillstånd att göra vad han själv fann för gott. Orden »a rege missus« finns inte heller i Krantz', *Chronica regnorum aquilonarium* eller i hans *Wandalia*. De härrör tydligen från kompendiets författare, inte från Saxo. Karenz' kapitulation i Knytlingasaga och Saxos berättelser är ett av de ställen, som klart visar, att sagan inte kan vara ett kompendium av *Gesta danorum*.

Gesta danorum: »Inte mindre har jag följt Absalons berättelser. Jag har lagt mig vinn om att troget uppfatta och nedskriva vad han berättat mig om sina egna och andras handlingar«. Frågan kan ställas: Är det rimligt anta, att Absalon själv fallit till ett sådant självförhållande, som möter i Gesta danorum? Är detta inte Saxos verk? Är hans ord i företalet inte tillkomna för att stärka tilltron till Gesta danorum?

Historieskrivningen har i alla tider tillskrivit kungar bragder och erövringar, som andra personer utfört. Men den bragd och erövring, som Saxo, möjligen själv en Hvide, tillskriver Absalon vid Rügens erövring, vilar på tradition inom Hvidesläkten. Därom kan inget tvivel råda. En dylik släkttradition är alltid ensidig. Den framhäver släktmedlemmarnas insatser och storhet. Därtill kommer, att den sista delen av Saxos Gesta danorum är ett systematiskt genomfört förhållande av Absalon.

VI. 1168–1171. Kung Valdemar och Henrik Lejonet i konflikt

Kung Valdemars erövring av Rügen framkallade en konflikt med bundsförvänden Henrik Lejonet. Konflikten ledde till vendiska härjningar i Danmark.

1. Kung Valdemar och Henrik Lejonet hade enligt Helmold, som här tidigare omnämnts, år 1166 (?) ingått ett med ed bekräftat fördrag. Enligt detta skulle den senare lämna den förre sitt bistånd, när han ville underkuva något folk. Med delaktigheten i kriget skulle han även vara delaktig i vinsten. Henrik Lejonet hade beordrat sina vasaller, de pommerska furstarna Kazimar och Bugislav och den obotritiska fursten Pribislav, att lämna kung Valdemar bistånd vid erövringen av Rügen. Han krävde omedelbart sin rätt enligt fördraget: gisslan och hälften av den skatt, som rügererna hade erlagt. Kung Valdemar avslog hans krav. Henrik Lejonet visade sin makt. Helmold berättar: »Vredgad kallade han de vendiska furstarna till sig och befälde dem att ta hämnd på Danmark. De lydde honom med glädje. Vi är redo«, var deras svar.

Ett krig följde. Helmold berättar: Sjörovarfartyg utrustades; en ström av vender översvämmade många av danskarnas öar och kusttrakter och hotade dem med undergång. Venderna satte sig i besittning av rika öar i Danmark; de mättade sig efter en lång fasta med danskarnas rikedomar. Med ord hämtade från femte Mosebok säger Helmold: Venderna blev både tjocka och feta och svälldes av vällevnad. Jag har hört berättas, att på en torgdag i Mecklenburg fanns sjuhundra danska fångar till salu.

I detta sammanhang ger Helmold även en karaktäristik av de danska kungarna. Hans ord avser även kung Valdemar. Det är den äldsta helt samtida karaktäristiken av denne. Den är inte vänlig. »Kung Valdemar teg länge och låtsades inte om sitt folks elände, ty de danska kungarna är liknöjda och slöa och under ständiga dryckeslag alltid berusade«, skriver Helmold och fortsätter: »De har därför knappast någon känsla för de olyckor, som drabbar deras folk. När kung Valdemar omsider liksom vaknat upp ur sin sömn, samlade han en här och hemsökte med denna en liten del av cirpanernas land. Christoffer, en kungens son

med en konkubin, kom efter vad som berättas, i spetsen för tusen pansarklädda män till Aldenburg, som danskarna kallar Brandehusen, och härjade kustlandet där. — Men när danskarna drog sig tillbaka, följde venderna efter och hämnade tiofallt den skada, som de lidit«.

I ett följande kapitel knyter Helmold så an till förhållandet mellan kung Valdemar och Henrik Lejonet. Han skriver: »Kung Valdemar insåg omsider sitt folks olycka. Han fick ögonen upp för att fred är fördelaktigt. Han skickade sändebud till den tappre hertigen och bad om ett förtroligt samtal någonstades vid Eider«. Mötet kom till stånd år 1171 (?). Kung Valdemars nederlag är enligt Helmold otvetydigt. Han gick villigt med på allt, som hertigen krävde. Han tillerkände honom hälften av skatterna och gisslan, som rügerna gett honom, samt lika andel i templets skattkammare. Den gamla vänskapen förnyades och venderna förhindrades att hädanefter angripa Danmark. De såg med sorg förbundet mellan furstarna. Med samma ord från femte Moseboken, med vilka Helmold omtalat kung Valdemars erövring av Rügen, säger han: »Rügerna blev nu Henrik Lejonets skattskyldiga undersåtar«: *et misit dux (Henrik Lejonet) nuntios suos cum nuntiis regis in terram Ranorum, et servierunt ei sub tributo Rani*.

Helmold slutar sin krönika med en hyllning av Henrik Lejonet. Freden var återställd och stor glädje spred sig bland alla Nordens folk. Nordanvindens kyla hade gått över i sunnanvindens milda fläktar, landets kuster härjades inte längre från sjösidan och alla ovädersstormar hade gått till vila. Danskarna kunde i trygghet färdas till Venden; alla hinder var undanröjda och sjörövarna försvunna; även kvinnor och småbarn kunde färdas dit. Hela vendernas land från Eider och mellan Östersjön och Elbe ända från Schwerin, tidigare ett skräckens och försåtens land och nära nog en ödemark, är numera, tack vare Gud, liksom förvandlat till en sachsisk koloni. Städer och byar reser sig här och antalet kyrkor och Kristi tjänare växer ständigt. Vendernas tjuveri och röveri är stäckt.¹

Detta var enligt Helmold den politiska situationen, när han i början av 1170-talet slutförde sitt historieverk.

2. Även Knytlingasagan och Saxo berättar om händelserna efter kung Valdemars erövring av Rügen. Deras berättelser, skrivna något årtionde efter Helmolds, skiljer sig skarpt, nära nog till oigenkännlighet från denna. De återger också den danska traditionen på olika utvecklingsstadier.

Knytlingasagan omtalar den konflikt mellan kung Valdemar och Henrik Lejonet, som följde på den förres erövring av Rügen. Sagan känner dock inte det fördrag dem emellan, som Helmold omtalar. Orsaken till konflikten är enligt sagan en annan än den Helmold uppger. Orsaken är, att Henrik Lejonet skall ha förklarat, att »Rügen var hans land«. Det gods, som kung Valdemar tagit på Rügen, hävdade han, »var hans egendom«. Han befälde östvenderna att härja i Danmark. Kung Valdemar vidtog motåtgärder. Han gav enligt sagan sin son Christoffer och Absalon order, att försvara Danmark. Men sagan har ingenting att berätta om detta försvar. Den utbudna danska ledungsflottan kämpar i sagan vid

¹ Helmold, kap. 102, 109, 110.

Öland och Mön. Här kämpar den inte mot vender utan mot kurer. Vid Mön vinner den en stor seger. »Alla kurer stupade; inte en själ undkom«, heter det i sagan. »Men av danskarna stupade endast två man«.

Först efter mötet i Ringsted år 1170 berättar sagan om två segerrika danska vendertåg. Vid det första anklagar ledningsfolket Absalon för att flottan blivit instängd i ett litet sund, ur vilket den inte syntes kunna komma ut. Men Absalon är verksam. I den drabbning, som följer, när flottan bryter sig ut, säger sagan, att danskarna dräpte 60 hundra (6000) vender och tog många fångar. Sagan har däremot intet att berätta om de danska motgångar, som Helmold omtalar. Ingenting om den tiofaldiga hämnd, som venderna utkrävde, när danskarna drog sig tillbaka från härjningar i kustlandet vid Aldenburg. Ingenting om att kung Valdemar vid mötet vid Eider tvingades ge Henrik Lejonet hälften av de skatter och gisslan, som rügborna gett honom och lika andel i templets skattkammare. Inte heller ens en antydning om att kung Valdemar tvingades medge, att rügerna blev Henrik Lejonets liksom hans egna skattskyldiga undersåtar.²

Rügen är enligt sagan en heldansk erövring år 1168.

3. Saxos berättelse om händelserna efter Rügens erövring är den andra danska källan om dessa händelser. Den skiljer sig ännu skarpare än Knytlingasagan från Helmold. Den skiljer sig även från Knytlingasagan.

Saxo har inte ett ord om konflikten mellan kung Valdemar och Henrik Lejonet. Han har ersatt den med en annan konflikt, en konflikt mellan kung Valdemar och de pommerska furstarna Bugislav och Kazimar. Dessa hade enligt Saxo föreställt sig, att Rügens kung Tetislav skulle avsättas och de själva få herradömet över Rügen. Detta skedde emellertid inte och deras vänskap med kung Valdemar förbyttes i vrede och fiendskap. »Något som gav anledning«, skriver Saxo, »till ett långvarigt krig mellan dem och danskarna«. Saxo omtalar inte heller vundernas av Henrik Lejonet befallda härjningar i Danmark. Vunderna har hos Saxo ersatts med sjörövare, som hemsöker varje vrå av Danmarks farvatten. Absalon och kungens son Christoffer bekämpar dessa sjörövare, som inte säges vara vender. Saxo omtalar tre möten mellan kung Valdemar och Henrik Lejonet under 1170-talet. Vilket av de två tidigare av dessa, som skall vara det av Helmold omtalade, är oklart. Men vid inget av dem omtalar Saxo kung Valdemars nederlag. Om det första säger han endast, att de båda furstarna möttes för att förhandla om gemensamma angelägenheter. I sin berättelse om det andra mötet förargar sig Saxo över att Henrik Lejonet, högmodig och uppblåst av stolthet, inte gick längre på bron än till mitten för att möta kung Valdemar. Men inte heller i berättelsen om detta möte ett ord om kung Valdemars nederlag. Saxo döljer detta genom att åter ge fria tyglar åt sin avoghet, ja sitt hat av Henrik Lejonet. Tidigare har han karakteriserat honom som en falsk och trolös man, en löftesbrytare. Nu, under 1170-talet, skriver han: »Han var uestadig i det gode, og at holde varigt Venskab med vort Folk var ham i Længden umuligt. Løgn var ham en Dyd, List og Svig hans Liv og Lyst fremfor ædel Idræt, Tro og Love et udvortes Skin, og Æren intet

² Sögur danakonunga, kap. 123, 124.

mod Nytten. Atter og atter brød han lumpent sit Forbund med os og voldte os megen Skade. Kongen var derimod en Mand af sjældent Retsind og ubrødelig trofast i alle Maader. Hvad Under da, at der ej kunde trives noget fast Baand eller varigt Venskab mellem den ærlige Konge og den svingefulde Sakser? (Jørgen Olriks övers.)

Knytlingasagan talar om två danska vendertåg under tiden 1168–1171. Saxo har utökat dem till tre. Hans kronologi är i denna del av hans verk förvirrad. Ett vendertåg mot Stettin förlägger han till år 1170. Men enligt andra källor ägde det rum år 1176. Hans beroende av Knytlingasagan är även väsentligt förminskat för denna och följande tider. Merendels kan man endast här och var spåra ord och fraser som erinrar om sagan. På grundval av nytt källmaterial omskriver Saxo och utvidgar väsentligt Knytlingasagens berättelse.

Detta Saxos nya källmaterial är framför allt knutet till Absalon och Hviderna och av dessa senare till Esbern Snare. Vendertågen är som nära nog alltid hos Saxo segerrika. Entusiastiskt berättar han om Absalons och Esberns krigsbragder. En kulmen når dessa berättelser när Saxo skildrat hur Absalon räddar den danska ledungsflottan, när den, som även Knytlingasagan skildrar, blivit instängd i ett litet sund. Ledungsfolket ger Absalon skulden härför. Men Absalon uppgör en plan för flottan att bryta sig ut. Själv i spetsen med sju skepp, driver han vendernas femtio på flykt. »Den fjendtlige Flaade tog strax Flugten og spredtes til alle Sider, som om den var splittet ad af Vinden« (Winkel Horns övers.). Även Esberns bragder når en kulmen i Saxos berättelse om ett tåg till Öland. Han räddar kungasonen Christoffer från döden. Med hjältemod och kämpakrafter håller han ensam på sitt skepp alla fiender från livet. Medtagen av stenregn och pilskott, så att han inte kunde stå på benen, kryper han från fören tillbaka till skeppets akter. Men då hedningarna äntrat hans skepp, samlar han åter sina krafter och driver fienden både två och tre gånger på flykt. Omsider träffas han av en väldig sten i huvudet och segnar halvdöd ner. Hans enda följeslagare reser honom dock upp och bara synen av honom är nog för att driva den närmaste fiendehopen på flykt. Då han senare vaknar från sin svimning och hör, att skeppet är fullt av hedningar, återfår han sin gamla kraft och driver dem alla på flykt. Sedan svimmar han för andra gången.³

Med Saxos berättelse om händelserna under åren 1168–1171 har den danska traditionen nått en ny utveckling. Saxo har i detta parti av sitt verk inte omtalat händelser, som varit av bestämmande betydelse. Han har sålunda intet att berätta om konflikten med Henrik Lejonet, om vendernas av denne påbjudna härjningar i Danmark, intet om kung Valdemars nederlag vid konfliktens lösning vid mötet vid Eider år 1171. Han har fördolt dessa händelser under ett ordsvall om danska bragder, ytterst grundat på Hvidetradition om Absalon och Esbern. I Saxos ögon utan tvivel en fosterländsk gärning.

³ Saxo, I, s. 845, 846, 877, 860, 849; II, 476, 477, 494, 499, 484, 478. Eggert, O, *Baltische Studien*, s. 21, tror, att man måste något inskränka betydelsen av den för Knytlingasagan och Saxo gemensamma källan för tiden 1170–1177. Detta gäller även den följande tiden. Saxos huvudkälla är för denna tid Absalon- och Hvidetradition. Denna ymnigt flödande källa begraver enligt min uppfattning nära nog helt den för Knytlingasagan och Saxo gemensamma källan.

VII. 1172–1182. Kung Valdemar, Fredrik Barbarossa och Henrik Lejonet. Mötet vid Lübeck

Mötet mellan kung Valdemar och Henrik Lejonet vid Eider år 1171 är den sista händelsen i de danska vendertågens historia, som Helmold omtalar i sin *Chronica slavorum*. Helmold fick emellertid en efterföljare som vundernas historieskrivare i Arnold av Lübeck. Några uppgifter om danska vendertåg under tiden 1172–1182, det sista årtiondet av kung Valdemars regering, finns emellertid inte i Arnolds krönika. Tyska källor om danska vendertåg under denna tid saknas. Kunskapen om dessa måste uteslutande byggas på danska källor. Jämte några annalnotiser finns endast två danska källor: *Knytlingasagan* och *Saxos Gesta danorum*.

1. Colbazannalerna berättar om grundandet av tre danska kloster i Venden.¹ Notiserna vittnar om att man från dansk sida under tiden 1172–1182 sökte vinna inflytande i Venden även på annan väg än genom vendertåg. Den danska kyrkan var aktiv. Även *Knytlingasagan*, Saxo och Arnold av Lübeck berättar härom. *Knytlingasagans* författare skriver: »Under kung Valdemars livstid restes elva kyrkor på Rügen och biskop Absalon invigde dem. Nu finns ett biskopsdöme i staden Usna (Usedom) och i detta biskopsdöme finns 130 kyrkor«. Saxo talar om, att Absalon sände präster till Rügen och försåg dem inte endast med ämbetsskrud utan även med livsmedel. Det saknades inte heller järtecken, som bekräftade dessas predikan, säger han.²

Den stora grundaren av kloster under 1100-talet var ärkebiskop Eskil. Arnold skriver om Eskil: »Hans klosterstiftelser för män och kvinnor var mångfaldiga som Libanons cedrar; de uppfyllde inte endast Danmark, utan liksom Herren Sebaots vinträd utbredde de sig med vittutsträckande grenar till havet och över detta även till Slavien«.³ Dessa Arnolds ord bestyrkes av de danska klostergrundanden under Eskils tid. Redan som biskop i Roskilde deltog han vid upprättandet av benediktinerklostret i Næstved. Eskil var en beundrare och vän av Bernhard av Clairvaux, cistercienserordens förnyare och främjare, och under hans tid som ärkebiskop grundades en lång rad danska cistercienserkloster och ytterligare fyra premonstratenserkloster och ett bestående nunnekloster. Två av cistercienserklostren, ett i Dargun, ett i Colbaz och ett premonstratenserkloster i Belbuk var förlagda till Venden. Munkarna i de förra kom från Esrom, i det senare från trefaldighetsklostret i Lund.⁴

¹ *Annales danici*, ed. Ellen Jørgensen, s. 43.

² *Sögur Danakonunga*, kap. 123; Saxo, I, s. 845; II, s. 476.

³ Arnold, *Chronica slavorum*, ed. Pertz, III, 5.

⁴ Szacharska, S., *The political role of the Danish monasteries in Pomerania. Mediaeval Scandinavia*, X, s. 122–155; Petersohn, J., a.a., s. 445, 501.

Ett svagt motiverat försök att nedvärdera Eskil som klostergrundare i Green-Pedersen, Svend, E., *De danske cistercienserklostres grundlæggelse og den politiske magtkamp i det 12. årh. Middelalder. Metode og Medier. Festskrift til Niels Skyum-Nielsen*, s. 41. Den godsmängd, som var den ekonomiska grundvalen för de kloster som grundades i Eskils tid, kom inte från Eskil. Godsmängden kom från kungahuset och danska stormän. Eskil var, så vitt man vet, inte ägare av någon godsmängd. Detta i motsats till Absalon, sin efterträdare som ärkebiskop. Denne var mäktig rik och synes ha varit en intresserad förvaltare av sina många gods. Green-Pedersen skriver också: »Imod denne nedvurdering

Knytlingasagan omtalar inte dessa klostergrundläggningar, Saxo i *Gesta danorum* knappast heller. Han nämner endast helt kort, att furst Wartislav i Stettin gjorde sig förtjänt om missionsverksamheten: Han inkallade munkar från Danmark och byggde dem ett kloster.⁵ För dessa historieverks författare är endast danska vendertåg och politiska händelser av betydelse.

2. I jämförelse med tidigare tid är de elva åren 1172–1182 en mera fredlig tid. Knytlingasagan känner endast tre danska vendertåg och Saxo likaledes endast tre. Dessa vendertåg är av samma karaktär som vendertågen före Rügens erövring. Liksom dessa är de härjnings- och byteståg, inte erövringståg. Danskarna bränner städer, fästningar och all bebyggelse. De ödelägger landet. Saxo ger vid ett tillfälle en bild av förödelsen. Allt var nerbränt. Svalorna hade inga hustak, under vilka de kunde, som brukligt, fästa sina bon. De lånade hus hos fienden – danskarna – och byggde sina bon i fören och aktern på deras skepp.⁶ Liksom tidigare hemförde danskarna, enligt de båda danska källorna, byte, stundom ett rikt, ett enormt byte. Det bestod av reda pengar till stora belopp. Stettin, säger Saxo, kapitulerade på villkor att erlägga en penningssumma, så stor att knappt hela Venden kunde betala den. Vid ett annat tillfälle köpte de båda vendiska furstarna, Bugislav och Kazimar, fred med en stor penningssumma. Enligt Knytlingasagan gav de kung Valdemar 1500 mark och Absalon 500 mark.⁷ Av det byte, som danskarna under denna tid tog, nämner Saxo fångar, hästar, stora boskapshjordar och skepp för att föra bort dem. De danska vendertågen ledde däremot inte till någon bestående landerövring.

De sista åren av denna tidsperiod, åren omkring år 1180, är en vändpunkt i Vendens historia. Henrik Lejonet hade dittills varit den dominerande erövren och härskaren i Venden. De båda vendiska furstarna, Kazimar och Bugislav, hade hyllat honom som sin länsherre. Han hade tvingat kung Valdemar att med sig dela makten över Rügen. Under slutet av 1170-talet kom det emellertid till en konflikt mellan kejsar Fredrik Barbarossa och Henrik Lejonet, som slutligen ledde till öppet krig. Konflikten slutade med att Henrik Lejonet tvingades avstå från sina båda hertigdömen Sachsen och Bayern och gå i landsflykt.

af ærkebisp Eskil kan det indvendes, at hans fundatorindsats ikke var som godsdonator, men at han virkede bag kulisserne som inspirator via sine kontakter til ledende kredse i den franske cistercienserorden. En argumentation af denne art er det vanskeligere at tilbagevise. Hæri har G.-P. fulkomligt ret.

I katolska kyrkan är det sedan urgamla tider sed att få betalt för kyrkliga förrättningar. Eskil tillämpade denna sed vid den för kungahuset förmånliga helgonförklaringen av Knut Lavard och kungakröningen av kung Valdemars son Knut i Ringsted år 1170. Eskil hade tidigare, i Erik Lams tid, motsatt sig kung Valdemars och Sven Eriksens plan att helgonförklara Knut Lavard. När han i Ringsted år 1170 gick med härtill, fick kung Valdemar dyrt betala helgonförklaringen och kungakröningen. Han fick skänka en så stor godsmängd, att den blev den ekonomiska grundvalen för ett premonstratenserkloster i staden Vä i östra Skåne. Jfr Skyum-Nielsen, N., *De ældste privilegier for klostret i Vä. Scandia*, XX, 1950, s. 1.

Förtjänsten att ha tidsatt diplomtet om Vä kloster till mötet i Ringsted år 1170 tillkommer Skyum-Nielsen i denna uppsats.

⁵ Saxo, I, s. 867; II, s. 489.

⁶ Saxo, I, s. 923; II, s. 518.

⁷ Saxo, I, s. 868, 928; II, s. 489, 928; Sögur Danakonunga, kap. 126.

Kung Valdemar undgick inte att inblandas i denna konflikt och detta krig. Huvudkällan och nära nog den enda källan härom är Saxos *Gesta danorum*. Danska och tyska annaler konstaterar endast att ett möte mellan Fredrik Barbarossa och kung Valdemar ägt rum vid Trave. Arnold av Lübeck, Saxos samtida, är den ende, som jämte Saxo har en kort uppgift om detta möte.

Saxo berättar, att Henrik Lejonet enträget bad kung Valdemar om hjälp mot kejsaren. Kung Valdemar svarade, att han för vänskaps skull ville ge honom hjälp, om han ville lyda hans råd. Rådet var, att han skulle ge biskoparna tillbaka allt gods, som han rövat från dem. Kung Valdemar ville inte ge honom någon hjälp förrän han sonat detta brott. Han ville hellre vara vän med Herrens kyrka än med en enskild människa.⁸ Från medeltida synpunkt är detta kung Valdemars svar, om det givits, otvivelaktigt berömvärt. Men rådet var orimligt och oantagbart för Henrik Lejonet. Kung Valdemars ståndpunktstagande på kejsarens sida i striden med Henrik Lejonet har tvivelsutan haft andra orsaker än Henrik Lejonets avslag på kung Valdemars krav. Henrik Lejonet var det stora hindret för dansk expansion i Venden. Kejsaren var den ojämförligt mäktigare. Henrik Lejonet hade alla tyska furstar och ledande kyrkomän emot sig. Kejsaren var kung Valdemars länsherre. Henrik Lejonets nederlag i striden var en tidsfråga.

3. Av mötet vid Lübeck och dess förhistoria ger Saxo en utförlig skildring. Han tecknar i den kejsar Fredrik Barbarossa som en man utan tro och heder, en man, som vinner sina mål med underfundig list. Tidigare, i Dôle år 1162, säger han, hade Fredrik Barbarossa lockat kung Valdemar i en fälla och fått honom att hylla sig som sin länsherre. Kejsaren ville nu beröva sin fiende, Henrik Lejonet, den stora, viktiga hjälp, som han kunde få av sin vän kung Valdemar. Listigt och lumpet förespeglade han kung Valdemar ett äktenskap mellan två av dennes döttrar och två hans söner, av vilka den ena skulle bli kejsare efter honom, den andre var hertig av Schwaben. På kung Valdemars fråga om hur stor hemgift, som krävdes av honom, svarade kejsaren, att det var bäst att kungen kom till Lübeck; där kunde allt nog så lätt bestämmas. Kung Valdemar hörsammade denna anmodan.

Enligt Saxo är giftermålsfrågan den enda anledningen till att kung Valdemar begav sig till Lübeck. Hans flotta var också mera luxuös än utrustad för krig, säger han. Utförligt berättar Saxo om det lysande mottagande kung Valdemar fick och den beundran han väckte. »Det är en kung, en herre«, ropade man, »han är värdig vara kejsare; kejsar Fredrik Barbarossa är en småkung, en stackare«. Trolovnningen mellan den yngsta av kejsarens söner och en av kung Valdemars döttrar kom till stånd. Samtidigt fick emellertid enligt Saxo förhandlingarna en vidare syftning. I Dôle år 1162 hade kejsaren enligt Saxo listigt köpt kung Valdemars länshyllning. Det hade bland annat skett genom att frita honom från att ställa hjälptrupper till det romerska rikets tjänst och frita hans son och efterträdare från att liksom fadern hylla kejsaren som sin länsherre. Fredrik Barbarossa hade även enligt Saxo förmått alla Tysklands furstar att gå ed på att lägga Venden under kung

⁸ Saxo, I, s. 930; II, s. 523.

Valdemars herradöme. Måttade de inte detta, hade han lovat att själv genomföra det. Allt och åtskilligt annat är, som samtida källor visar, rena orimligheter och ett resultat av Saxos patriotiska diktning. Nu låter Saxo kejsaren upprepa, men i hemlighet, detta sitt löfte om Venden till kung Valdemar. Han hade väl sagt, att Venden var hans land; han hade även gjort Kazimar och Bugislav till sina vasaller och hertigar. Så snart Henrik Lejonet var besegrad skulle han emellertid lägga Venden under kung Valdemars herradöme.⁹

Mötet i Lübeck, trolovningen mellan hertigen av Schwaben och en kung Valdemars dotter och att Bugislav hyllat kejsaren som sin länsherre är säkra fakta. Men är allt det övriga i Saxos berättelse värt tilltro? Arnold av Lübeck hävdade i sin *Chronica slavorum* en annan uppfattning än Saxo. Han skriver: Kung Valdemar kom med en stor flotta till floden Traves mynning och belägrade staden (Lübeck) både från land- och sjösidan.¹⁰ Orden visar, att äktenskapsförhandlingar inte varit den enda orsaken till mötet i Lübeck. De ger en bestämd antydning om att kung Valdemar kommit till Lübeck med sin flotta för att fullgöra en av sina plikter till sin länsherre: att på hans kallelse ställa krigsfolk, i detta fallet sin flotta, till hans tjänst.

I gamla tider kunde Saxos skildring av kung Valdemars och kejsar Fredrik Barbarossas möte vid Lübeck vinna full tilltro även hos tyska historiker. Sedan inemot ett århundrande har denna uppfattning övergetts. »Hadefullt« och »aldeles utänkeligt« är uttryck, som även en dansk beundrare av Saxo kan använda om vissa delar av hans skildring.¹¹ En kung Valdemars vinst vid mötet vid Lübeck kan man dock möjligen inregistrera. Delningen av makten över Rügen med Henrik Lejonet synes ha upphört med Henrik Lejonets fall. Det är troligt, om också inte bevisbart, att Rügen från denna tid odelat varit ett danskt skatteland.

Något nytt vendertåg utgick inte från Danmark under kung Valdemars tid. Året efter mötet vid Lübeck utbjöd kung Valdemar ledung och denna samlades i Grönsund. Men denna ledung hemförlovades. Enligt Knytlingasagan på grund av kungens sjukdom. Enligt Saxo på grund av myteri, närmast framkallat av jylländarna.¹²

4. Den 12 maj 1182 dog kung Valdemar på Vordingborgs slott.

Under sitt liv hade kung Valdemar i Saxos framställning trängts i skuggan av sin ärkebiskop, av Absalon. Men Saxo gav kung Valdemar ett vackert eftermäle. När liktåget drog till Ringsted för begravningen, berättar Saxo, mötte kvinnorna upp med utslaget hår, med gråt och klagan. Nu var *han* död, sade de, som hade frälst sitt folk från fångenskap, friat landet från fruktan för vikingar och gjort dem, som bodde vid havet lika trygga för överfall och rån som dem som bodde inne i landet. Saxo fortsätter: När bönderna fick syn på liktåget lämnade de sitt arbete.

⁹ Saxo, I, s. 946; II, s. 531. Ett litet misstag hos Saxo. Kazimar var död redan före mötet vid Lübeck.

¹⁰ Arnold, II, 21.

¹¹ Hans Olrik, Absalon, II, s. 19, 21. Enligt Curschmann, F., *Die Belehnung Herzog Bogislavs I. von Pommern im Lager vor Lübeck (1181)*. *Pommersche Jahrbücher*, 31, s. 3, ger Saxo riktiga uppgifter om ceremoniellet vid Bogislavs Belehnung.

¹² Sögur Danakonunga, kap. 127; Saxo, I, s. 954; II, s. 534.

Åkrarna genljöd av klagan; man jämrade sig över att fäderneslandet kom att gå under, då kungen var död; de själva hade att vänta döden eller vad som var ännu värre. Saxo glömmmer dock i denna sin berättelse inte Absalon. »Ödet hade släckt det ena av fäderneslandets ljus, men lämnat kvar det andra«, skriver han; »Danmark skulle inte sakna en man, som kunde lägga Venden under dess välde; det danska folket hade under stora hövdingar nått högt i ära och anseende. Det skulle inte vara utan en beskyddare och ledare«.

VIII. 1182-1185. Knut VI

Mötet i Lübeck var närmast ett nederlag för kung Valdemar. Pommerns furste Bugislav hade blivit hertig och den tyske kejsarens vasall. Han kunde vänta bistånd från kejsaren i ett krig med Danmark. Men den politiska situation vid Knut VI:s tronsbestigning var dock gynnsam för Danmark. Kejsar Fredrik Barbarossas huvudintresse var liksom tidigare inriktat på Italien. Han rustade för ett nytt italienskt krig. Ett land uppe vid Östersjön var en avkrok av hans välde, som han inte hade något större intresse för. Henrik Lejonet, Danmarks medtävlare om makten i Venden, var störtad och driven i landsflykt.

1. Skickligt utnyttjade Knut VI denna gynnsamma politiska situation. Enligt både Knytlingasagan och Saxo krävde kejsar Fredrik Barbarossa efter kung Valdemars död, att Knut VI skulle hylla honom som sin länsherre. Men kung Knut avslög kejsarens krav. Det skedde enligt både Knytlingasagan och Saxo på Absalons och hans andra rådgivares råd.¹ Kort därefter tog kung Knut ett än djärvare steg. Han gick i krig mot det tyska rikets undersåte, den nyblivne hertig Bugislav.

Den äldsta och samtida källan för de danska vendertågen i Knut VI:s tid är Sven Ågesens historieverk. Knut VI, skriver Sven Ågesen, »vansläktade inte från sin far och dennes manliga duglighet (virtute). Med duglighet och tapperhet (virtutis strenuitate) kuvade han de grymma vunderna. Efter att med sin flotta ha förhärjat alla vundernas och pomrarnas länder tvingade han deras hertig Bugislav till skattskyldighet och länshyllning. Detta har jag, väl att märka, själv sett försiggå ombord på kungens skepp, som strålade med förgylld stäv. --- Så vände vi tillbaka hem med mäktigt segerjubel«.

Sven Ågesen nämner inte med ett ord Absalon i denna sin berättelse om hur Knut VI tvingade hertig Bugislav till skattskyldighet och länshyllning. Han omtalar Absalon i sitt historieverk endast en gång och då i sammanhang med Harald Blåtands grundande av Jomsborg. Han säger, att han med egna ögon sett Absalon jämna Jomsborgs murar med jorden. Knut VI är, liksom kung Valdemar enligt Sven Ågesen, den ledande mannen och segerherren i de danska vendertågen.²

I Knytlingasagan och hos Saxo möter en annan uppfattning.

¹ Sögur Danakonunga, kap. 128; Saxo, I, s. 965; II, s. 539.

² Gertz, M.Cl., En ny Text af Sven Aggesens Værker, s. 108, 79.

2. De förnyade vendertågens upphovsman i Knut VI:s dagar är i Knytlingasagan ytterst hertig Bugislav. Denne samlade enligt sagan en stor här i avsikt att snabbt göra Knut VI till kejsar Fredrik Barbarossas man. Men först ville Bugislav underlägga sig Rügen. Dess furste Jarimar begärde hjälp av Absalon. Denne utbjöd ledung och seglade till Venden. Bugislav hade femhundra skepp och väntade ännu på västvenderna. Det kom till ett sjöslag, det i historieskrivningen berömda sjöslaget vid Rügen. Nog så kortfattat och utan alla reflektioner omtalar Knytlingasagan detta. »När ärkebiskopen mötte Bugislav«, heter det i sagan, »kom det till en hård strid. Den slutade med att Bugislav flydde med femtio skepp, men ärkebiskopen och hans män erövrade alla de övriga. Somliga (av venderna) tog sig i land, somliga drucknade, men större delen dräptes. Detta slag stod om våren i pingstdagarna. Därefter skiftade danskarna allt byte, som de erövrat och seglade hem«.³ Sjöslaget vid Rügen är i Knytlingasagan en stor dansk seger, men ingen seger av avgörande betydelse.

Saxo ser med andra ögon på sjöslaget vid Rügen. Han har känt Sven Ågesens berättelse och skriver i direkt men förstucken polemik mot sin vän och hirdbroder, »contubernalis meus«, som Sven Ågesen kallar Saxo. Saxo formligen dränker Knytlingasagans korta berättelse i en översvallande Absalon- och Hvidetradition. Hos Saxo är det kejsar Fredrik Barbarossa som med rika gåvor och stora löften hetsar Bugislav till att anfälla Danmark. Utförligt och medryckande berättar han om hur Knut VI troskyldigt och oförsiktigt tror på de utfästelser, som Bugislavs sändebud gör vid ett förlikningsmöte på Samsö och likaledes utförligt om den danska flottans samling på Absalons ledningsutbud och dess seglatser i de rügiska farvattnen. Pommerinkarna (Bugislavs folk) råkade emellertid i den dimma, som rådde, ut för en felsyn. När de fick syn på den danska flottan trodde de, att det var den vendiska fursten Borvin, som kom till deras hjälp med västvenderna. En tät dimma dolde den danska flottan, när Absalon gick till anfall. Först när venderna fick syn på Absalons banér, blev det klart för dem, att det var danskarna de hade kring sig. De flydde som alltid vid synen av Absalons banér. En otalig mängd sprang över bord och drucknade; aderton skepp, som var överfyllda av flyktingar, sprang läck och sjönk; Absalon förföljde med endast sju skepp nära nog hela den flyende flottan. Manskapet från nästan hundra skepp sökte sig i land och tog skräckslagna och vapenlösa sin tillflykt i skogarna och ödemarkerna.

Absalon hade vunnit en lysande seger. För Saxo är sjöslaget vid Rügen höjdpunkten, själva huvudhändelsen, i de danska vendertågen. Han skriver: »Slig Glans stod der af Absalons Navn, at den helt blændede Fjenden og drev ham enten paa Flugt eller i Døden; og denne ene Dag gjorde Ende paa al Frygt og Fare til Søs og fredede Sællands Fjorde og Østersøens Strande for ødelæggende Vikingeanfald, ja tvang de vilde Folkefærd under Aaget og gjorde Danmarks Rige, der nys havde Nød med at hævde sig selv, til Vendlands Herre og Mester. Det var en mægtig og mageløs Sejr, der i Bund og Grund gjorde det af med Fjendens Styrke, og som ej kostede Danerne en Draabe Blod, medens Venderne flød i Strømme; ti kun fire af

³ Sögur Danakonunga, kap. 128.

Rygboerne mistede Livet, og det var tilmed uvist om de faldt for Venners eller Fjenders Spyde». ⁴ (Jørgen Olriks övers.).

Danskarna fullföljde enligt Saxo omedelbart på Absalons råd dennes seger. Redan samma sommar, som sjöslaget vid Rügen utkämpats, drog den danska ledningen enligt både sagan och Saxo på ett nytt vendertåg. Danskarna plundrade, förhärjade och brände borgar, städer och »landet allt». Det första tåget var dock inte i allo segerrikt. Knut VI belägrade, men lyckades inte inta Wolgast och då han drog bort, förföljde venderna och dräpte enligt Knytlingasagan 60 man av danskarna, en motgång, som Saxo inte återger i sin berättelse om detta vendertåg. Samma höst och följande år drog den danska ledungsflottan på nya, utförligt skildrade härjningståg. Denna energiska krigsföring bröt slutligt Bugislavs motstånd. Han begärde nåd, ställde gisslan och gav kungen 300 och ärkebiskopen 800 mark. Så tog kung Knut herraväldet över hela Venden och för sedan hem till Danmark. ⁵ Med dessa ord slutar sagan sitt kapitel om Bugislavs länshyllning av Knut VI.

3. En fjärde källa för de danska vendertågen i Knut VI:s tid föreligger i Arnold av Lübecks *Chronica slavorum*. Den ger i åtskilliga punkter en från de danska källorna skiljaktig berättelse.

Arnolds *Chronica slavorum* börjar år 1171, men från detta år till kung Valdemars död är det enda, som den omtalar av danska händelser kung Valdemars möte med kejsar Fredrik Barbarossa vid Lübeck år 1181. De danska vendertågen fick emellertid, även enligt Arnold, nytt liv, när Knut VI blev Danmarks kung. »Kung Knut hade tanken», skriver Arnold, »att erövra vundernas land och införliva det med sitt rike. — Han kände till, att venderna i hans fäders tid hade gjort hans rike stora skador. Han tog också i betraktande, att venderna genom Henrik Lejonets fall hade gått miste om den hjälp, som de haft av denne». Knut VI grep tillfället. Han gick i krig mot venderna.

Arnold ger en skildring av hur Knut VI förde kriget. Den överensstämmer nära med Sven Ågesens. »Kung Knut förhärjade oavbrutet vundernas land», skriver Arnold. »Venderna rustade sig till motstånd. De befäste grunda vattendrag, som danskarna måste gå över, anlade på båda sidor kasteller, från vilka de kunde överösa pirater med kastvapen. De försökte även att med järnkedjor spärra dessa vägar. Men förgäves. En överlägsen dansk härmakt raserade dessa befästningar, trängde in i vundernas land och översvämmande det som gräshoppor. Venderna kunde inte hålla stånd mot dessa anfall och drog sig tillbaka till sina befästningar. Danskarna ödelade deras land, utsög dess märke och återvände hem. Så fortsatte de några år både vid så- och hösttid, förhärjade landet och tvingade venderna till underkastelse utan svärdsdrag genom olidlig hunger».

En gång kom det dock enligt Arnold till ett sjöslag. Detta sjöslag, som han utförligt berättar om, är slaget vid Rügen annandagpingst år 1184. Arnolds skildring av själva slaget visar, trots vissa avvikelser, en påfallande likhet med

⁴ Saxo, I, s. 967; II, s. 540.

⁵ Sögur Danakonunga, kap. 129; Saxo, I, s. 977; II, s. 545.

⁶ Arnold, kap. III:4, 7.

Saxos. Slaget har dock hos Arnold en annan förhistoria. Bugislav hade börjat krig mot Rügens furste Jarimar och gått i land på Rügen, men blivit slagen på flykt. Under denna mötte han och hans flotta sitt öde. Den täta dimman, som Saxo talar om, är i Arnolds skildring försvunnen. Danskarna, säger Arnold, hade lagt sig i bakhåll. Venderna anade inte oråd. De rodde bort till danskarna i tro att det var deras landsmän. Kringrända och bragta i fullständig förvirring sprang somliga av venderna över bord för att rädda sig genom simning, men drunknade; andra rodde till kusten, lämnade sina skepp, irrade omkring i skogar och snår och dog av hunger och törst i kärrmarkerna. Arnold tillmäter denna danska seger liksom Knut VI:s härjningar avgörande betydelse. »På den dagen«, skriver han, »lät Herren Gud dem, som släpat så många danskar över havet i fångenskap, själva släpas i fångenskap utanför sitt lands gränser. — — Så slöt vendernas makt; de blev danskarnas skattskyldiga undersåtar«. Arnold tillägger: Danskarnas seger och vendernas underkuvande »väckte kejsar Fredrik Barbarossas förbittring. Han sade sig tvefält kränkt av Knut VI. Denne hade vägrat att låta sig krönas av honom; han hade lagt venderna, som var kejsarrikets undersåtar, under sitt herradöme och gjort dem skattskyldiga«. ⁶ Men några följer av större betydelse för Danmark omtalar Arnold inte. Kejsar Fredrik Barbarossas huvudintresse var, som tidigare här sagts, inriktat på Italien. Danmark och Venden låg i utkanten av hans intressesfär.

Den största avvikelser från danska källor i Arnolds berättelse gäller Absalon. Av Saxos Absalon, den erfarne krigaren, ledaren av många segerrika vendertåg finns inga spår i vad Arnold utförligt har att säga om Absalon. Han ihågkommer honom nära nog endast som religionens och kyrkans man. Absalon är för Arnold en jämlike till Eskil, hans företrädare som ärkebiskop. »Han var ingalunda mindre energisk än denne, när det gällde att verka för religionen«, säger han. Han lovprisar hans kyskhets, hans »goda samvetes främsta klenod«, och illustrerar denna med bibelspråk. Arnold berömmar Absalon också för att han genomförde en enhetlig gudstjänstordning i Danmark. Över sin biskopsstol hade han låtit uppsätta ett krusifix, var givmild mot kyrkor och kloster och lade sig vinn om att utsmycka S:t Laurentii kyrkan i Lund med kostbara ljuskronor, mycket stora klockor och andra prydnader. I sin kärlek till religionen ivrade han också för att bygga och berika ett munkkloster av cistercienserorden i Sorö. Någon Absalons krigsinsats i vendertågen känner Arnold däremot inte, inte ens i slaget annandag-pingst vid Rügen. Absalons insats i dessa var enligt Arnold en annan. Knut VI begagnade Absalons råd och segrade mera genom klokhets än genom manstark kraftutveckling (*prudencia magis quam viribus prevalebat*).

För Sven Ågesen är Knut VI:s förhärjningar av Venden de slutligen avgörande händelserna i de danska vendertågen. För Saxo, som även berättar om dessa förhärjningar, är Absalons seger i sjöslaget vid Rügen den slutligen avgörande händelsen. För Arnold är båda dessa händelser av avgörande betydelse. Man skulle nästan kunna tro, att Arnold direkt eller indirekt känt båda dessa danska historikers framställning. ⁷

⁷ Arnold, kap. III:5; V, 18. Säkerligen med rätta har man ansett, att Arnold varit i Danmark. Lauritz Weibull, Skånes Kyrka, s. 139; Anne Kristensen, Danmarks ældste Annalistik, s. 120, 65, 66.

4. Källornas berättelser om de danska vendertågen i Knut VI:s tid står i åtskilliga punkter, även i huvudpunkter, i strid mot varandra. Redan i samtiden har det, som ofta är fallet, rått olika uppfattning om Knut VI och Absalon.

Sven Ågesen har själv deltagit i vendertågen och varit närvarande vid hertig Bugislavs länshyllning av Knut VI. För honom är det Knut VI, hans manliga duglighet och tapperhet och hans förhärjningar av vendernas och pomrarnas länder, som är av avgörande betydelse. De tvingar Bugislav till skattskyldighet och länshyllningen. I Saxos *Gesta danorum* är Knut VI trängd i skuggan för Absalon. Absalon är den store krigaren, krigshjälten. Enligt Saxo är det Absalons seger i sjöslaget vid Rügen, som vinner Venden åt Danmark. Samma uppfattning av Absalon som den store krigaren möter även i *Knytlingasagan*. Om den tillhör *Ur-Knytlingasagan* eller först hävdats av sagans författare, som skrev efter mitten av 1200-talet, kan inte avgöras. Sagan karaktäriserar Absalon med orden: »en av de största krigare, som fötts i Danmark«. Han slutar sin saga med en hyllning av Absalon. »I alla de strider danskarna hade med venderna efter kung Valdemars död«, heter det i sagan, »var ärkebiskop Absalon fältherren och kung Knuts rådgivare, och om inte han hade varit, så hade de inte vunnit en sådan seger, ty han har varit den nästan störste fältherren och krigaren här i Nordanland.«⁸ För Arnold slutligen är Absalon ingen krigare. Han är en from man, en kyrkans man och endast en Knut VI:s rådgivare. Knut VI begagnar hans råd och segrar mera genom klokhet än genom manstark kraftutveckling.

I senare tiders historieskrivning dominerar *Knytlingasagan* och Saxos på Hvidetradition vilande berättelse. Knut VI säges vara en »ikke for de store Bedrifter anlagt Konge«. »Det store, som var sket under hans Regering, synes i det hele kun i ringe Grad baaret af Kongens Person«. Absalon var »den egentlige Leder af Danmarks Hær og Flaade«.⁹ Knut VI var »næppe synderlig fremtrædende og vistnok tidlig hæmmet af legemlig Svaghed«.¹⁰ Man har talat om den »unge og uselvstændige Kong Knud« och att »i det kommende ti år (1182–1191) blev Absalon den faktiske Leder af dansk Politik og Regeringsudøvelse«.¹¹ Dessa omdömen grundar sig ytterst på Saxos fängslade framställning och hans förhållande av Absalon. Forskningen har brustit i beaktande av vad Sven Ågesen berättar. Saxos polemik mot Sven Ågesen har fortsatt i vårt århundrades historieskrivning.

Bilderna av Absalon, den i senare historieskrivning berömdaste ärkebiskopen av Lund, har i källorna från samtiden tecknats på olika sätt. Vilken är den rätta? Är Absalon Saxos och *Knytlingasagans* segerrike krigare? Eller är han Helmolds kristne missionär och Arnolds den kristna kyrkans fromme son och endast Knut VI:s kloke rådgivare? Skall dessa bilder förenas till en enhet i en karaktäristik eller någon anses vare den rätta? Frågorna är olösliga. Sjuhundra år har förflutit sedan Absalon levde och verkade. Historieskrivningen har i våra dager att inskränka sig

⁸ Sögur Danakonunga, kap. 19, 130.

⁹ Steenstrup, J., *Danmarks Riges Historie*, I, s. 683, 732, 680.

¹⁰ Hans Olrik, *Absalon*, II, s. 158.

¹¹ Aksel E. Christensen, *Danmarks Historie*, I, s. 356.

till att redogöra för de olika bilder, som samtiden tecknat av Absalon. Den kan inte komma längre.

IX. Saxo som historieskrivare

Saxo skrev latin som vore han född på Palatinen.

1. Latin var för Saxo en förutsättning för historieskrivning; utan latin ingen historieskrivning. »Hade lyckan varit oss så huld«, skriver Saxo, »att latinska språket i gamla dager varit känt i vårt land, skulle vi nu haft otaliga böcker om danska mäns bedrifter«. ¹ Latin var också den dåtida lärda världens språk och Saxo skrev sina *Gesta danorum* även för att sprida kunskap om Danmark ute i Europa. Att skriva Danmarks historia på latin var för Saxo självfallet. Det var en fosterländsk gärning.

Saxo hade förkärlek för silverålderns latin. Hans stilistiska förebilder var Valerius Maximus, Justinus och åtskilliga andra romerska författare. Saxoforskningen har nedlagt mycket arbete på att klarlägga detta. Den har påvisat, att i *Gesta danorum* vimlar det av ord och fraser från dessa romerska författare. Men Saxo har lyckats sammangjuta dessa lån till ett personligt, originellt språk, som långt ifrån i allo erinrar om långivarnas. Saxo var en ambitiös språkkonstnär. I *Gesta danorum* har han till och med vinnlagt sig om att följa romartidens och sin egen samtids regler med satsslutens gestaltande efter vissa rytmiska normer. I *Gesta danorum*s första delar arbetar Saxo med en mängd gamla danska dikter som historiska källor. Han översätter dessa till latin. Det sker med mästarekap. Saxo har, har det sagts, omformat dessa dikter »efter klassiske metriske mønstre, og han viser her et helt imponerende kendskab til og forståelse for den klassiske kvantiterende prosodi. Der er næsten ingen grænse for alle de udsøgte klassiske versemål han behersker. Man kan bogstavelig talt mærke, hvordan han har nydt at demonstrere sit mesterskab«. ²

2. Olika uppfattningar har gjorts gällande om Saxos stil och språk. De har vunnit ringa uppskattning. De har beundrats. Den okände man, som vid mitten av 1300-talet skrev ett »Compendium Saxonis«, fann att *Gesta danorum* på många ställen var alltför vidlyftig, att mycket sades mera för utsmyckning än för att ge historisk sanning; Verket var dessutom på grund av sin ordmängd svårt att förstå. ³ I senare tid hör den framstående filologen M. Cl. Gertz till dem, som föga uppskattar Saxos stil och språk. »Der er *eloquentia* deri«, skriver Gertz, »det kan ikke nægtes; men det er i alt Fald ikke *eloquentia Attica*, men meget mere en yderliggaaende *eloquentia Asiana*«. Gertz klander riktar sig särskilt, liksom åtskilliga tidigare forskares, mot Saxos »moraliserende Betragninger af forskellig Art, holdte i ret stereotype

¹ Saxo, I, s. 175, 2, 7; II, s. 100, 3, 7.

² Axelson, B., *Satsrytm hos Saxo*, Scandia IX, 1936, s. 204. Knud Hannestad i Förord till Gyldendal, *Saxo Danmarks Riges Krønike*, s. 11.

³ *Scriptores minores historiae Danicae*, I, s. 217.

Former; --- ikke sjældent vrider og vender og varierer han den samme, tit meget simple Tanke gennem indtil en halv Snes forskellige Former og Udtryck, så at man må have en meget stor Tålmodighed for ikke at ledes og kedet derved«. Gertz medger väl, att han är »tilbøjelig til at tro, at adskillige af disse mange Variationer, hvoraf enkelte absolut må kaldes uheldige, ikke skyldes Saxo selv, men Interpolationsforsøg, som en fremmed Læser har skrevet til i Randen eller mellem Linierne i det Haandskrift, hvorpaa Christiern Pedersens Førsteudgave af Saxo er bygget; men meget af det kommer dog sikkert på Saxos egen Regning«.⁴

Denna Gertz' uppfattning är i den sista punkten kanske inte fullt riktig. De av honom klandrade betraktelserna förekommer främst i den förra delen av *Gesta danorum*, den äldre tidens historia. I den senare delen av *Gesta danorum* finns, åtminstone i större utsträckning, inga stötande spår av vad Gertz klandrar. Redan detta tyder på att betraktelserna är interpolationer. Angersfragmentet synes bestyrka detta. Och detta vare sig man ansluter sig till någon av de uppfattningar, som hävdats av tyska eller danska forskare. Snarast synes de kanske ha tillkommit, då *Gesta danorum* vid något tillfälle använts vid undervisning i latin.

Saxos stil och språk har emellertid i än högre grad än klander väckt beundran. Till beundrarna hör hans »contubernalis« Sven Ågesen. Han talar i sin Danmarks historia om Saxos formfulländade språk.⁵ En annan beundrare är författaren till *Själlandskrönikan*, som skrevs omkring år 1300. Han kallar Saxo en »clerus« av sällsam och utsökt värtalighet.⁶ En av sina främsta beundrare har Saxo emellertid i Erasmus av Rotterdam, renässansens ledande humanist. I ofta citerade ord talar han om Saxos »livfulde og stemningsbårne begavelse, hans stil der aldrig taber sin spændkraft eller bliver kedelig, hans vidunderlige ordfylde, tankerigdom og beundringsværdige retoriske farvepragt. Det er næsten ikke til at forstå, hvorledes i hine tider en mand fra Danmark kunne nå op til et sådant højdepunkt i formens kraft og fylde«. (Knud Hannestads övers.) I senare tider har Erasmus följts av ett otal beundrare.

Uppfattning och värdesättning av Saxos stil och språk har växlat under olika tider. Men ett är säkert. Saxoforskningen har hitintills inte lyckats finna någon historiker, som under äldre medeltid skrev historia på samma sätt som Saxo. Hans *Gesta danorum* är originell. Han själv i sin tid enastående. Den tyske historikern F. C. Dahlmann har skarpt framhållit detta. Om Saxo skriver han: »In seinen besten Stellen, welche sämtlich in die drei letzten Bücher fallen, bleibt er unerreicht von allen Zeitgenossen; so wahrhaft und frisch ist seine Farbe, so eigenthümlich und reich seine Darstellung«. Men, som Dahlmann också skriver: »Allein der Styl ist nicht die Geschichte.«⁷

I skildringen av vendertågen når Saxos friskhet, livfullhet och färg inte sällan en av sina, höjdpunkter. Åtskilliga av dessa skildringar är skrivna med samma mästarhand som skildringen av kung Niels och Knut Lavard i Ribe och av

⁴ *Scriptores minores*, I, s. 199.

⁵ *Scriptores minores*, I, s. 125.

⁶ *Scriptores minores*, II, s. 27.

⁷ Dahlmann, F. C., *Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte*, I, s. 155.

ärkebiskopsskiftet i Lund år 1177. Men i andra har den stora muntliga traditionen om vendertågen tagit överhanden. Saxo har inte kunnat eller inte velat sätta gränser för denna.

3. Saxos stil och språk har sin förebild i romerska historieskrivares verk. Men har innehållet i *Gesta danorum* också sin förebild i romersk historieskrivning? Svaret på denna fråga är av betydelse. Här kan endast några grunddrag ges.

Histeskrivning betraktades i Rom som i första hand en litterär verksamhet. Historieskrivning var en litterär genre med moraliska och didaktiska inslag. Det stora arbete, som Saxo lagt på den formella utformningen av *Gesta danorum* vittnar om att han väl känt och delat denna uppfattning. Det märkligaste i den romerska uppfattningen av historieskrivningen är, har det sagts, att uppmärksamheten så gott som uteslutande är inriktad på den personliga faktorn i den historiska utvecklingen. »Virtus«, dygden, är den viktigaste faktorn i romersk historieskrivning i såväl de enskilda människornas liv som i folkens liv och öden. De romerska historieskrivarna ägnade den största uppmärksamheten åt att belysa denna faktor. Följden är, att deras framställningar fylls av berättelser om uppseendeväckande handlingar, som avslöjar människornas inre halt, av analyser av motiv och tänkesätt, av sedesskildringar och personkaraktäristiker. Däremot får vi utomordentligt sparsamma och tillfälliga upplysningar om ekonomiska förhållanden och samhällsförhållanden. Utmärkande för romersk historieskrivning är därjämte, att den saknar intresse för kronologiska uppgifter. De betraktas som ovidkommande detaljer i en litterär framställning. Andra påfallande drag är de fingerade talen och sist men inte minst uppfattningen att »Historiens studium«, som Livius säger i företalet till sitt historieverk, »har uppfostrande värde och praktisk nytta. Det ger lärorika exempel på all slags handlande, åskådligt framställda liksom på en monumental bildrelief, så att man där, för sig själv och för sitt folk, kan finna föredömen att efterlikna, men också dåd, onda i sin natur och i sina frukter och som sålunda kunna tjäna till varning«.⁸ Härtill slutar sig också, att historieskrivning användes som politisk propaganda.

Allt detta återfinns i *Gesta danorum*; däribland även dessas så ofta klandrade brist på kronologiska uppgifter. Saxo har inte endast sökt sin förebild i romersk stil och språk. Även de romerska historieverkens principiella innehåll har satt sin prägel på *Gesta danorum*. Detta gäller i hög grad även Saxos skildring av de danska vendertågen. Dessas historia har Saxo utformat till en Danmarks, en Absalons och Hvidernas hjältesaga med helt övervägande dådkraftiga män och lysande bedrifter. Dessa män och deras bedrifter är skildrade i avsikt att tjäna danska män och dansk ungdom som förebilder att efterlikna. Men i *Gesta danorum* skildrar Saxo även i sin natur onda dåd, som kan tjäna till en varning.

Dock: det finns även skillnader mellan *Gesta danorum* och romersk historieskrivning. Den friskhet, livfullhet och färg som möter i *Gesta danorum* är något för Saxo originellt.

⁸ Wistrand, E., Politik och litteratur i antikens Rom, s. 114. Jfr. Ørsted, P., Romersk historieskrivning.

X. Gesta danorum som historisk källa

Historisk källkritik har under 1900-talet raserat Saxos *Gesta danorum* som huvudkällan för kännedomen om Danmarks historia under äldre medeltid. Danmarks historia under denna tid skrivs inte längre på grundval av *Gesta danorum*. Erik Arup började, Hal Koch, Aksel E. Christensen och andra har fortsatt att ge nya framställningar av denna tid i Danmarks historia. »Det er som vilger, man skal læse Saxo«, har en dansk historiker skrivit.¹

I en uppsats från 1918 ställde jag frågan om Saxos stora verk inte hade något större historiskt värde än 1900-talets historisk källkritik tillmätt det.² Svaret blev: otvivelaktigt ja.

Källkritiken kan trasa sönder Saxos stora verk så mycket som helst i dess egenskap av en källskrift, genom vilken historiska fakta fastställs eller ett historiskt händelseförlopp följes; det har aldrig, lika litet som flertalet medeltida historieverk, skrivits för att tjänstgöra som ett dylikt, knappast ens i avsikt att lämna exakta upplysningar eller historiskt riktiga karaktäristiker; i detta avseende var Saxos och överhuvud medeltida uppfattning av historien långt ifrån densamma som vår tids. Men det oaktat äger Saxos verk ett ovansklit historiskt värde, låt vara att det ligger på andra områden än man hittills sökt det. Saxos verk kan vara skröpligt som historisk källskrift, när det gäller att fastställa historiska fakta eller att följa ett historiskt händelseförlopp; han själv var sin samtids kanske störste historieskrivare och *Gesta danorum* är därför också mera givande än de flesta andra historieverk, om det utnyttjas ur kulturhistorisk synpunkt. Ett inträngande i Saxos uppfattning av historien, dess uppgifter och mål, i hans syn på händelsernas sammanhang och i hans historiska metod likaväl som i hans geografiska begrepp, hans ställning till stat och samhällsliv, till kyrka, religion och moral, med ett ord till hela den världs- och historieuppfattning, i vilken hans verk bottnar, skänker bättre än något annat en levande bild av den nutiden främmande kulturvärld, i vilken en medeltidsman levde.

Saxos *Gesta danorum* har ännu inte med någon framgång behandlats ur dessa synpunkter.

¹ Knud Hannestad, a.a., s. 19.

² Saxoforskning. Historisk tidskrift för Skåneland, VII, s. 241.